РЕСПУБЛИКИ ТЫВА
ИМ. А.С.ПУШКИНА

ШЫН

Ниитилел-политиктиг солун

1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн

№ 151-52 (17952-53)

2010 чылдың декабрь 16, четверг

Садар өртээ 5 рубль.

e-mail: shyntuva@mail.ru

Байыр чедирип чорааннар

СЕТКИЛДИҢ ХАНЫЗЫНДАН...

Дүүн, декабрь 15-те, фронтучу — эки турачы маадыр өгбевис Вера Чүлдүмовна Байлактың төрүттүнген хүнү. Аңаа байыр чедирери-биле Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.В. Кара-оол болгаш ТР-ниң Дээди Хуралының Даргазы К.Т. Даваа олар хүндүлүг хоочунга ужуражып четкеннер.

Вера Чүлдүмовна Байлак хүндүлүг аалчылары-биле.

Вера Чүлдүмовна бо хүн-
де республика эмнелгезинде
ын быжыглап турар. Ооң
үттүнген хүнүнде ТР-ниң
ааның Даргазы Шолбан
ерьевич Кара-оол, ТР-ниң
ламентизиниң Даргазы Кан-
Тимурович Даваа кай-
ыктыг чараш боодал че-
ер биле суй белээн сет-
ниң ханызындан сөңнээн.
бан Валерьевич маадыр
ге изиг байыр чедирип, кан
кадыкшылды, чиик-чаагай
рун күзээш, өлчей-кежик
угулзалыг алдын каас-талгаларны Вера Чүлдүмовнага ол дораан кедирип берген. Шак ол өйде өрээл иштин хүндүткелдиң болгаш чылыг-чырык байдалдың агаары чайгаар долуп, эң-не чылыг харылзааның салгынчыгажы байырлалдың езулалын улам каастаан.

Бедик албан-дужаалдыг удуртукчулар хоочун фронтучуга байыр чедирип, чаагай йөрээлдерни күзээн соонда, улуг өгбези-биле сагыш-сеткилинден ажык чугааны кылганнар. Олар Вера Чүлдүмовнаның аал-оранының, мал-маганының база кадыкшылының байдалының дугайында чугаалашканнар.

Валерия КОНГАР.

Виталий ШАЙФУЛЛИННИҢ тырттырган чуруу.

ХУУ САЙГАРЛЫКЧЫЛАРНЫҢ ЧИЗЕЗИ ЭГЕЛЭЭН

Декабрь 14 — Тыва статистиканың хүнү. Ол хүн Күрүне статистиказының федералдыг албанының Тыва Республика талазы-биле девискээр органынга (Тывастатка) парлалга конференциязы болуп эрткен.

аа Тывастаттың удуртукчузу
алтаева база ооң оралак-
ы бо чылын эртип турар
2010-нуң» ужур-дузазының,
ооң түңнелинде чыгдынган
ерни аайлап тургузар ажыл-
гайында делгереңгейи-биле
эннер. Оон аңгыда олар бо
хүннерде биче болгаш
к сайгарлыкчы ажыл-херек
тилериниң ажыл-чорудул-
ң калбак федералдыг ста-
хайгааралы эгелээнинин
нда дыңнаткан.
зе-2010-нуң» баш удур түң-
и-биле алырга, аңаа Россия
ациязының девискээринге
ллион 200 муң кижи кириш-
нчалзажок ук сан-түң өс-
болур, чүге дээрге чизе ам-
мээн, чамдык регионнарда
-даа уламчылап турар.
ң кожууннарындан сөөлгү
ргүзүглери ол хүн келген.
рны тускай демдектер-биле
, дараазында өөренип
иле Красноярск хоорай-
удар. «Чизе чорудулгазы
хемчээлдиг болгаш кончуг
үш-ажыл-дыр, ынчалзажок
-шаанда доозуптар бис
ге чигзиниг чок» — деп,
лтаева демдеглээн.
е-2010-нуң» сөөлгү түң-
н келир чылдың апрель
гезинде үндүрер. Ынчан
ооң түңнелдерин 11 улуг томнарга парлап үндүрер болгаш хөй-ниитиниң кичээнгейинге чедирер.

«Чизе-2010» дооступ турар, ынчалзажок биче болгаш ортумак сайгарлыкчы ажыл-херек субъектилериниң чизези эгелээн дээрзин Тывастаттың ажылдакчылары онзалап айтып турар. Ооң сорулгазы — Россия иштинде сайгарлыкчы ажыл-херектиң амгы үеде байдалын илередири база ооң экономиканың чугула адыры кылдыр хөгжүүрүнге кандыг хемчеглер алза чогуурун тодарадыры болуп турар. Ооң түңнелдери-биле макроэкономика чорудулгаларын удуртуп-башкарарынга чугула-херек «Чарыгдалдар — бүдүрүлге» баазалыг таблицаларны тургузар.

Амгы үеде статистика органының чыып турар медээлеринге үндезилеп, биче сайгарлыкчы ажыл-херек талазы-биле 20 хуу, а хуу сайгарлыкчыларның чүгле 10 хуузунуң дугайында долу эвес көргүзүглерни илередип турар. Ук көргүзүглер экономика адырында баш удур хемчеглер, чугула шииттирлер хүлээп алырынга барымдаа болбас дээрзи билдингир. Ынчангаш ол талазы-биле күрүне чергелиг, элээн ханы шинчилелдерни чорудары негеттинип келген.

Республиканың сайгарлыкчы ажыл-херек субъектилериниң чизезин тургузарында элээн нарын айтырыглар тургустунуп турар дээрзин Тывастаттың төлээлери демдеглеп турар. Амгы үеде республиканың үндүрүг органнарында ниитизи-биле 11 муң хуу сайгарлыкчы бүрүткеттинген. Оларның 60 хуузу Кызыл хоорайда бактаап турар. Амгы үеде статистика органының кол сорулгазы — декабрь 31-ге чедир почта таварыштыр оларның шуптузунга албан-езузунуң чагааларын чорудары. Ук хемчегни күүседири белен эвес чүүл болган дээрзин калбак статхайгаарал талазы-биле килдис эргелекчизи С.Н. Ламаченко чугаалап турар. Ук чагааларны кайнаар чорудары билдинмес, чүге дизе хөй кезии бүрүткеттинген хуу сайгарлыкчыларның адрестиг уг-шии шуут чок, чок-ла болза, айтып кааны адресте олар ажылдавайн, чурттавайн турар. Ооң уржуундан Тывастаттың ажылдакчылары оларны дилеп-тывар хемчеглерни чорудар ужурга таваржып турар. Тургустунуп келген бергелер-биле холбаштыр статистика органы республиканың сайгарлыкчы хөй-ниитизинден деткимче дилеп, ук ажылга идепкейлиг киржирин дилеп турар. Ылаңгыя кожууннарда ажылдап турар биче болгаш ортумак хевирлиг сайгарлыкчыларны боттарының дугайында медээлерни дарый дыңнадырынче кыйгырып турар. Ону чүгле почта, чагаа эвес, а телефон, Интернет дамчыштыр база кылып болур. Тывастаттың Интернетте албан-езузунуң сайтызында ук чизениң айтырыгларын киирип каан. База Тывастаттың бодунга келгеш, ук айтырыгларга харыылап болур.

Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы ажыл-херек субъектилер чизезиниң түңнелдерин келир чылдың IV кварталында, а түңнел көргүзүглерин 2012 чылдың июль 1-де үндүрер. Албан-езузу-биле бүрүткеттинген хуу сайгарлыкчы бүрүзү ук чизеге ыяап-ла киржир ужурлуг дээрзин күштүг болуп турар хоойлужудулга негеп турар болганда, ук хүлээлгеден ойталаан сайгарлыкчыларга хамаарыштыр административтиг кеземче херээ онаажып болур деп, Тывастаттың удуртукчузу В.Д. Талтаева сагындырып турар. А бир эвес бодунуң хуу чажыт медээлерин чарлаксавайн турар сайгарлыкчылар бар болза, ук чизениң түңнелдери статистика органындан өскээр кайнаар-даа дамчывас, чажыт медээ болуп артып калыр дээрзин ол бүзүредип турар.

Сайгарлыкчы ажыл-херек субъектилериниң чизези бир-ле дугаарында сайгарлыкчыларның боттарының сонуургалдарын камгалап турар дээрзин олар утпаза чогуур.

Аяна БИЧЕ-ООЛ.

Албан-езузунуң медээлери

КРЕМЛЬ ЕЛКАЗЫНЧЕ БААРЛАР

Кремльге чаңчыл апарган Чаа чыл елказынга Тываның он бичии чурттакчылары киржирлер.

Оларның аразында адалары албан-хүлээлгезин күүседип чораш, амы-тынындан чарылганнар, школа-интернаттарда өөренип турарлар, өскүс чаштар болгаш ада-иезиниң хайгааралы чок арткан бичии уруглар бар.

Уругларны Москваже организастыг чорударының айтырыгларын Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы — Тыва Республиканың кадык камгалал болгаш социал хөгжүлде сайыды Анатолий Дамба-Хуурак контрольга алган. Москва кирер уруглар амгы үеде эмчи шинчилгезин эртип турар, оларны Абакан хоорайның аэропортунга чедирер айтырыг шиитпирлеттинген, оон ужар самолет билеттери саттынган.

Моон барган уруглар чүгле Кремльге болур Чаа чыл көрүлдезинге киржир, Россияның аңгы-аңгы булуңнарындан келген үе-чергелери-биле ужуражыр эвес, оларны солун культура программазы база манап турар. Олар Москваның зоопарыгынга, Сергей Образцов аттыг ойнаарактар театрынга баарлар, «Гулливерниң ужуралдары» деп шиини көөрлер. Ол ышкаш Москва Кремлиниң Алмаз фондузунче экскурсиялаары база планнаттынып турар.

Аныяк аян-чорукчулар «Измайловский» гостиница комплекизинге чурттаарлар.

Кремль елказынче баар даңзыда киргеннер школазында эки өөренмишаан, школага, хоорайга, республикага болгулаан хемчеглерниң болгаш олимпиадаларның идепкейлиг киржикчилери болуп турарлар.

САЙЫТТАРНЫҢ БИРГИ ОРАЛАКЧЫЛАРЫН БАДЫЛААН

Тыва Республиканың Чазааның ээлчеглиг хуралынга өөредилге болгаш эртем, аныяктар политиказы болгаш спорт, кадык камгалал болгаш социал хөгжүлде сайыттарының бирги оралакчыларын бадылаан.

Тываның өөредилге болгаш эртем сайыдының бирги оралакчызы албан-дужаалда Органа Натсак хевээр арткан, ол мурнады хөгжүдер «Өөредилге» национал төлевилелди, информатизация болгаш капитал септелге айтырыгларын харыылаар.

Аныяктар политиказы болгаш спорт сайыдының бирги оралакчызынга күш-культура болгаш спорт талазы-биле дүшкен агентилелди удуртуп турган Радислав Наважап томуйлаткан.

Республиканың №1 эмнелгезиниң кол эмчизиниң медицина айтырыгларының талазы-биле оралакчызы турган Наталья Беспалова Тываның кадык камгалал болгаш социал хөгжүлде сайыдының бирги оралакчызы болган.

ТАРИФТЕР ӨЗҮЛДЕЗИН БОЛДУРБАЗЫ-БИЛЕ

2011 чылда коммунал ачы-дуза дээш өртектерниң өскерлир хире улуг хемчээлдерин (индекстерин) Тываның Чазаа тургускан. Чурттакчы чоннуң чаңчыл езугаар ажыглаар коммунал ачы-дузазы дээш ниити өртээ эрткен чылдың деңнелинге көөрде, 10,1 хуу, Россияның ортумак көргүзүүнүң эң-не бедиинге көөрде, барык 5 хуу эвээш улгадыр.

Ынчалзажок коммунал ачы-дузаның чамдык хевирлериниң база ол ышкаш муниципалдыг тургузугларның тускай байдалдарын кичээнгейге алганының түңнелдери-биле ук хемчээлдерни санап үндүрүп турган ТР-ниң Саң-хөө яамызының ажылдакчылары ортумаа-биле 15, улуг-даа бол, федералдыг кызыгаарлаттынган көргүзүглерге дүгжүп турар, хуу чедир өзерин баш бурунгаар даап санап турар.

Шак ынчалдыр суг хандырылгазы, хирлиг суг төгери болгаш сугну арыглааны дээш өртээ 2010 чылдың деңнелинге көөрде, ортумаа-биле республикага 12,7 хуу өзер. Хүн бүрүнүң кадыг артынчы чүүлдерин шыгжааны (узуткааны) дээш ачы-дузаның тариви чүгле 110 хууга чедир өзер. Чурттакчы чоннуң чылыг энергиязы дээш төлевирлериниң өзүлдези Тывада ортумаа-биле 14,1 хуу-биле кызыгаарлаттынар (Россияда 15 хуу). Чылыг дээш өртектиң республикада ортумак тарифинден бедик тариви чүгле чурттакчы чону болгаш бүдүрүлгелери совет үениң улуг дээн үлетпүр бүдүрүлгелери «Тувакобальт» болгаш «Туваасбест» комбинаттарының буурап дүшкениниң соонда артып кааны чылыг электри төп четкилерин хандырар болу берген Ак-Довурак хоорайга (115 хуу) болгаш Хову-Аксы суурга (121,1 хуу) туруп болур.

Тарифтерниң өскерлип болур хире кызыгаарлыг саннарын 19 муниципалдыг тургузуглар бүрүзүнге аңгы-аңгы кылдыр тургускан. 2010 чылдан тура муниципалдыг эргечагырга органнары коммунал ачы-дуза дээш херек кырында чарыгдалдарга даянып, чурттакчы чонга оларның төлээриниң өртектерин боттары тургузуп ап болур эргелиг болгай. Ынчангаш муниципалдыг тургузугларның талазындан чуртталга-коммунал ачы-дуза дээш төлевирлерниң хоойлуга удур өстүрерин болдурбазы-биле республиканың удуртулгазы шак ол хемчээлдерни (индекстерни) тургусканы ол.

Бистиң корр.

КОММУНАЛ АЖЫЛ-АГЫЙЫНЫҢ АЙТЫРЫГЛАРЫ

• Өөредиглиг семинар болуп эрткен

Декабрь 10-да Тыва Республиканың Тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажыл-агый яамызының, Чуртталга болгаш коммунал ажыл-агый талазы-биле агентилелдиң, Күрүнениң чуртталга инспекциязының болгаш Тыва Республиканың Тарифтер талазы-биле албанының организастааны «Хөй квартиралыг бажыңнар удуртуп-башкарарын сайзырадырының айтырыглары» өөредиглиг семинары болуп эрткен.

«Жилсервис» УК-ниң даргазы Е.Л.Рамазанов.

Семинарның киржикчилери.

Семинар Тываның кадрлар эде белеткээриниң болгаш мергежилин бедидер күрүне институдунуң баазазынга болуп эрткен. Ук семинарга ниитизи-биле республиканың чуртталга-коммунал ажыл-агыйында хаара туттунган бүдүрүлгелерниң 40 ажыг төлээлери база муниципалдыг тургузуглар удуртукчуларының чуртталга хандырылгазының талазы-биле оралакчылары киришкен. Чуртталга-коммунал ажыл-агыйының айтырыгларынга хамаарышкан ук семинар республикага бир дугаар эртип турар.

Чуртталга-коммунал ажыл-агый талазы-биле агентилелдиң килдис эргелекчизи С.К-Д. Монгуштуң чугаалап турары-биле бо семинарның кол сорулгазы — ук адырда ажылдап турарларны аңаа хамаарыштыр күштүг болуп кирген чаа хоойлу нормалары-биле таныштырары болуп турар. Семинарның база бир кол сорулгазы — республиканың коммунал ажыл-агыйында ажылдап турарларның аразында арга-дуржулга солчулгазы.

Ук адырга хамаарыштыр Россия Федерациязының Чазааның 2010 чылдың сентябрь 23-те №731 доктаалының база Россия Федерациязының Регионнар хөгжүлдезиниң яамызының 2010 чылдың ноябрь 15-те №495 дужаалының күүселдезинде республиканың коммуналчыларынга методиктиг дуза чедирери-биле база ол ышкаш 2009 чылдың ноябрь 23-те күштүг болуп кирген «Россия Федерациязының чамдык хоойлу актыларынче өскерилгелер кииррериниң болгаш энергия камналгазының база энергияның ужур-дузазын бедидериниң дугайында» №261-ФХ Федералдыг хоойлунуң республикада боттандырылгазын өөренип көөрү-биле ук семинарны организастаан.

Амгы үеде республикада ниитизи-биле 17 удуртукчу компаниялар база 45 чуртталга оран-сава ээлериниң эштежилгелери ажылдап турар. Оларның ажыл-чорудулгазында шиитпирлээри берге болуп турар айтырыглар хөй. Оларның бирээзи — энергия камналгазының дугайында Федералдыг хоойлунуң күштүг болуп киргени-биле хөй квартиралыг чуртталга бажыңнарынга изиг, соок сугнуң, чылыг, электри энергиязын херек кырында кайы хире шиңгээткенин санаар херекселдерни тургузары. Бо ажылга хамаарыштыр арга-дуржулга солчулгазы чугула херек, ынчангаш бо семинарның эртип турары кончуг үе-шаанда деп, семинар киржикчилери демдеглеп турар.

Республиканың чуртталга-коммунал ажыл-агыйында хаара туттунган бүдүрүлгелерниң амгы үеде эң-не улуу «Жилсервис» УК-ниң даргазы Е.Л.Рамазановтуң ук айтырыгга хамаарыштыр арга-дуржулгазын чыылганнарга таныштырганы улуг ужур-дузалыг болган. Ук компания Кызылдың чуртталга фондузунуң барык 94-96 хуузунга коммунал ачы-дузазын чедирип турар. Ооң хайгааралында амгы үеде 658 хөй квартиралыг чуртталга бажыңнары база найысылалдың аңгы-аңгы адырларында ажылдап турар албан черлери турар.

Чуртталга-коммунал ажыл-агыйы — улусчу ажыл-агыйның «адаа аар» деп санаттынып турар, нарын болуп тургустунуп турар айтырыглары эңмежок адырларының бирээзи. Ынчалзажок ук адырга чогумчалыг, харын-даа орулгалыг ажылдаары болдунар дээрзин «Жилсервис» УК-ниң ажыл-чорудулгазы херечилеп турар. Коммунал ачы-дуза чедирилгезиниң чогуур ужурлуг шынарын чедип алырда, аңаа хамаарышкан хоойлу-дүрүм актыларын шын ажыглап билири база улуг рольду ойнап турар дээрзин Е.Л.Рамазанов чугаазынга демдеглээн. Ол ышкаш амгы үениң негелделеринге дүүштүр дүрген харыылап билир, бедик мергежилдиг кадрлар айтырыы база чугула. Ынчалзажок бир-ле дугаарында чурттакчы чоннуң талазындан хөй-ниитиниң өнчү-хөреңгизинге камныг хамаарылгазы, шиңгээдип ап турар коммунал ачы-дуза дээш үе-шаанда төлевири чокта ук адырга үре-түңнелдиг ажылдаары чер-ле болдунмас дээрзин семинар киржикчилери түңнээн.

Аяна БИЧЕ-ООЛ.

Авторнуң тырттырган чуруктары.

МАЛ КЫШТАГЛААШКЫНЫ

Чаа-Хөл кожуунда көдээ ажыл-агыйның 5 биче бүдүрүлгези, даштыкы коданнарда 53 малчыннар 53 кыштаан септеп-селээн. Суур бүрүзүнде хуу инектерниң Ак-Туругда — 6, Кызыл-Дагда — 5, Шанчыда — 1, Чаа-Хөл суурда 6 кададын организастаан.

5504 баш бода мал, эрткен чылын 4937 баш турган, ооң иштинде төрүүр инек — 2026 баш, эрткен чылын 1986 баш турган; шээр мал — 25124 баш, эрткен чылын 23881 баш турган; 859 — баш чылгы, эрткен чылын 790 баш турган; хаван —281 баш, эрткен чылга деңнээрге, 44% куду баткан; 274 дагаа болгаш 2 баш теве бо чылдың кыштаглаашкынынче кирген.

Бо чылын чайгаар үнген сигенниң дүжүдү база мал одары-даа эки болган. Көдээ ажыл-агый бүдүрүкчүлери эрткен чылгы берге кыштаглаашкындан түңнелди үндүрүп, ниитизи-биле 5300 тонна сигенни белеткээр планын 5710 тонна кылдыр ажыр күүсеткен. Хөй сиген белеткээн ишчилерге Ак-Туруг сумузундан — Омак Кечил-оол, Сылдыс Ондар, Мөңгүн Дадар-оол; Кызыл-Даг сумузундан — Николай Соскур-оол, Чолдакпан Чечекпаа; Чаа-Хөл сумузундан — Самбың-оол Суванны, Шериг-оол Алдай, Хуралчы Алдай, Саян Кассыга, Николай Очуржап, Алексей Монгуш, Олег Чаштыг, Альберт Содунам, Юлий Оппай; Шаңчы сумузундан — Очур-оол Норбу хамааржыр.

Мал кыштаглаашкынын хүр чорударының бир магадылалы — чайгы семиртилгени Кызыл-Даг, Шаңчы сумулары эки организастаан. Кызыл-Даг сумузунуң хуу чону малдың семиртилгезин Башкы-Адырга, Адар-Төшке, Сесегеге чылдан чылче эптиг-демниг чорудуп турары — өскелерге үлегер. Кожуунда малдың бүгү чүзүнүнүң семиртилгези ортумактан бедик деңнелде.

Дуржулгалыг малчыннар: Александр Сандуу, Николай Норбу, Чигжит Кашпыыдай, Ийина Тюлюш, Мерген Доржу, Маңнай Дамдын, Маадыр-оол Шойзат, Адыйаа Чатпак, Павел Кызыл-оол кыштаглаашкынга чылдаң чылче эки белеткели-биле үлегерлиг. Олар малын үе-шаанда эмнедип, одарны бир чылын каш-даа солуп, тайгаладып, өдекти, сигенни четчир кылдыр белеткеп, кыштагларын ыяк септеп-селиирлер.

Кожуунда бар 58 кыштагда 67 өг-бүле чурттап турар. Оларның 7-зи нииты электри шугумунда коштунган, 12 өг-бүле бичии электри станциялыг, 10-у хүн батареяларын ажыглап турар, 30 өг-бүле радиоприемникти дыңнап олурарлар.

Дусту хуу сайгарлыкчылар хандырып турар. Эң-не берге айтырыг — кыжын суг-биле хандырыл-

ШЫ...

Чаа-Хөл кожуун...

га. Баш удур дугуржулга е...
Сарыг-Хөл, Бел аалдарын ...
канал» МУБ-туң суг сөөртүр...
назы хандырар.

Кайда-даа саны көвүдээн...
лер кадарчыларны дүвү...
турар. Олар малчын кодан...
безин кирип кээп, малды хо...
турар апарган. Кожуунда ...
аңчы бөлүктерни организаст...
рүлерни узуткаары-биле аж...
чоруп турар.

КҮСКҮ ДҮЖҮТ... КЫШКА БЕЛЕТК...

2010 чылда кожуунда...
хевирлерниң ажыл-агыйлар...
гектар черге тараа культура...
чашкан, ооң иштинде суг...
шөлдүң хемчээли — 343 га. ...
ажыл-агый бүдүрүлгелери ...
га, чурттакчы чон — 268 гага...
үрезинин чашкан. Тараа к...
раларын бир гадан 10 центне...
рын планнааш, бир гадан 14...
нер тараа дүжүдүн алган. ...
ажааттынган тараа культурала...
6988 центнер.

56 га шөлден 6925 центне...
тофель дүжүдүн ажаап алг...
ногааны 2185 центнерни а...
аъш-чем курлавырынче ки...
Кожуун 5000 тонна сиген беле...
планын 5710 тонна кылды...
леткеп алган. Тараа культурал...
ажаап алырынга 2 комбай...
ришкен. Ол комбайннар ...
жирээнинден үргүлчү үрел...
турганы ажылга шаптараазын...
тургусканы чажыт эвес. Кож...
бүгү хевирлерниң тараа бүд...
чүлери бир чаа комбайндан, д...
жип тургаш, садып алыр болз...

АРХИВ МАТЕРИАЛДА-РЫНДАН АЛГА... КӨӨРГЕ...

1982 чылда чүгле «Найы...
совхозка шээр мал 30586 ...
турган. 1986 чылда Шаңчы б...
дазы 3610 тонна дүжүттү а...
тургаш, 9133 тонна дүжүттү а...
алган.

СЭКП обкомунуң үшкү се...
тары Дунаевский дүжүт ажа...
дазынга дорт киришкен. Ша...
хову бригадири Стюр-оол Са...
шаң эргелекчизи Олег Кал...
үжелээ дугурушкаш, 20 га шөл...
эки дүжүдүн аңгылааш, деңзи...
көөрге, бир гадан 58 цент...
болган.

Ол үеде совхозтуң директо...
Дандар-оол Ооржак, парт...
секретары Тамара Чечек-оол, у...
агроном Эрес-оол Куулар, улуг ...
женер Каев Бады, профком дар...
зы Раиса Көшкар-оол олар тург...
Ынчан совхозка тараа комбай...
нары — 30 ажыг, шупту трактор...
ның саны —58, аңгы-аңгы марка...
автомашиналары 90 ажып турга...

Дегут ДЕМЧИК...

Чаа-Хөл суур.

МААДЫРЛЫГ МАЛЧЫНГА

ткен чылдың кыжы Мөңгүн- кожууннуң Мөген-Бүрен кээринге кончуг берге ш чидириглиг болганын кчулар утпаан боор. «Мөген- » унитарлыг бүдүрүлгениң бойдустуң халавынга шы- айн, кодан-коданы-биле өлүп турду. Көдээ ажыл- ның тускай эртемниглери малды чыып, ону узуткаар а баш көдүрбейн ажылдап чүве. Ол кончуг берге 600 ажыг баш сарлыкты, 7 жыг баш хой, өшкүнү чи- , Тываның Улустуң чогаал- Степан Сарыг-оолдуң эрткен лдың 30 чылдарда бижип мындыг одуругларын турдум:

ла часкаар апарганда
ңгыс борбак анай-даа чок,
эш малдың кажаалары
ейгилеп туруп калган...

к-ла ындыг чидиригге бо ң эгезинде таварышкаш, унитарлыг бүдүрүлгевис эң- эш дизе, 11 млн. рубльдиң лынга таварышкан болду-

чалза-даа бо коргунчуг н үеде Мөген-Бүренниң ннары эрестиг, шудургу, рлыг чорууну көргүзүп, малы мы-тынын безин бодавайн, ка удур туржуп, улуг шуур- инде кодан хою-биле черге таварылгалар база бар. -кыс, Көже Уран-оолдар — үүлени көргеннерниң би- Ол хевээр аалдың херээжен ң кадыы кошкаан, ам эм- нде.

абрьның 25, 26, 27 хүнне-ринде коргунчуг шуурган болган. Баштайгы хүн өшкү кадарчылары Марита Ивановна биле өөнүң ээзи Алексей Иргиттер малын кадарып үнгеш, аалынче ийи хүн иштинде ээп чанып келбейн барганнар. Кодан өшкүзү-биле кады бир дагны ажылдыр хадыдып алгаш чоруй барган. Кежээликтей кыштаанче өшкүлер шуурган удур кээп шыдавайн, хөртүк харга шимчевейн турупкан. Ол үеде бедик дагдан харлыг көшке баткаш, кодан малдың бир талазынга турган 72 өшкүнү базып каапкан. Бурган өршээп, айыыл-халап малчыннарның хажыызындан баткан. Улдап-улаан шуурганның соокта малчыннар черге хонар ужурга таварышкан. Ам канчаар, хөртүктү оңгарлай каскаш, чаглактанып ийи хүнзээш, шыдашканнар. Ол үеде бүдүрүлгениң тускай эртемниг специалистери — улуг мал эмчизи Айыс-оол Иргитке баштаткан сес кижи кадарчыларның амы-тынын ап бо келген. Бир улуг дагны ажылдыр орукту изеп чорааш, малчыннарны, арткан малын аалынга эккелгеннер.

Өгнүң эр ээзин эмнелгеге чыттырган, а Маританың арны-бажы доңгаш, эрээш, чаактарын куду суу дамдылап чоруй, чоорту карартыр эттинип калган. Маадырлыг малчын Марита чоокта чаа бежен харны харлапкан. Долбанналган кызыл чаагы кара мелдер ышкаш апарза-даа, дыдыраш кара чажы ол-ла хевээр болду.

Ынчангаш мындыг одуругларны аңаа тураскааттым:

Арны-бажың ажыг соокка
алзывыткан
Анай, өшкү тыны дээштиң
кызып чор сен,
Ажыл-ишке төлеп кежээ,
турушттуң-биле
Төрээн чериң кызы болуп
чурттап чор сен.
Вектиң чартыы — 50 харга
четсиңзе-даа,
Бедик-бедик хая-даштыг
бизеңнерге
Он сес харлыг аныяк кыс
шинчизи дег,
Опаңайнып, халып дүжүп
чоруур чордуң.
Дыдырарган кара чажың,
кызыл чаагың
Дуңмамның сээң шырайыңга
өңнү киирди,
Тудуп чораан чаа төрүттүнген
анайыңның
Думчуун суйбап, чаптап чоруур
кижи чордуң.
Ажыл-ишке ынакшылың улам
кирип,
Аныяксыың дам-на барган
ышкаш-тыр сен,
Амыдырал чежемейниң
берге-даа бол,
Ам-даа 100 хар чурттаарыңны
күзеп артым.

Ажыл-агыйжы кижилер бо эрес малчын — өшкү кадарчызы Марита ышкаш, чүге-даа торулбас, муңгаравас, ундаравас болза, байбайлак, тодуг-догаа чурттап, узун назылаар-даа деп бодаар мен. Ынчангаш ам бо кыштаглаашкынны мындыг хай-халаптар оюп-ла чорзун деп күзедим.

Өшкү-Саар ООРЖАК,
Россияның болгаш Тыва Республиканың көдээ ажыл-агыйының алдарлыг ажылдакчызы, «Мөген-Бүрен» КУБ-туң директору.

МАЛ-МАГАНГА ТУРАСКААДЫП...

(Көдээ ишчиниң чаа ному)

Шагаан-Арыг хоорайның хүндүлүг чурттакчызы, күш-ажылдың хоочуну, шүлүкчү, бот-тывынгыр композитор Кызыл-оол Кыргысович Дүрбүлектиң намдарын көөрге, көдээ ажыл-агый-биле сырый холбаалыг. Ол бодунуң ажыл-агыйжы намдарын Шагаан-Арыгның ийи дугаар школазын дооскан соонда, «Х Улуг Хурал» колхозтуң малчынының дузалакчызы, ооң соонда малчыны боол эгелээн. Эки ажылы дээш совхозтуң партия эге организациязының хүндүлел бижиктери, өртектиг белектери-биле удаа-дараа шаңнадып-даа тургулаан. Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумунуң зоотехник салбырын дооскаш, төрээн совхозунуң ногаа бригадазын бригадирлеп база ажылдаан.

1979 чылда Москваның Тимирязев аттыг академиязының экономика факультедин дооскаш, төрээн черинге экономист мергежилдиг чанып келген. Тускай мергежилдиг специалист кижини Улуг-Хем кожууннуң күүсекчи комитединиң көдээ ажыл-агый килдизиниң кол экономизинге, оон саң-хөө килдизиниң даргазынга ажылдаткан. Чаа-Хөл кожууннуң «Найырал», Улуг-Хем кожууннуң «Торгалыг», Кызыл кожууннуң «Х Улуг Хурал» совхозтарның директорунга ол ажылдааш, ажылынга чаа-чаа аргаларны ажыглап, углап-баштап билир удуртукчу кылдыр бодун көргүскен. Ооң ажылының бир онзагай чүүлү — кижилерниң арга-сүмезин дыңнап билиринде база эгелеп алган ажылын төнчүзүнге албан чедиреринде.

К.Дүрбүлек хостуг үезин спорт-биле холбап эрттиреринге ынак. Тыва хүрешке каш удаа шүглүп-даа чорааның чаңгыс черчурттуглары сактыр. Ооң база бир онзагайы — ыры, шүлүк бижиир салым-чаяаны. Ол — 20 ажыг ырларның автору. 2005 чылда «Эйлиг-Хемниң эдискизи» ырлар мөөрейиниң дээди шаңналынга төлептиг болган.

Ол чоокта чаа «Салгын-Хоор» деп ырылар чыындызы болур баштайгы номун чырыкче үндүрген. Мал-маганга, чер-чуртунга тураскааткан номнуң үнгенинге культура ажылының хоочуннары Надежда Барнакова, Илья Мохов бедик үнелелди берген. Кожууннуң культура килдизиниң ажылдакчызы, ыраажы Буян Куулар номнуң ырыларын чонунга бараалгадып чорууру чоргааранчыг. Ынчангаш К. Дүрбүлекке ам-даа чогаадыкчы дилээшкиннерни сеткиливис ханызындан күзедивис.

Данзын-оол ДАДАР-ООЛ,
күш-ажылдың хоочуну.

Специалистиң сүмези

БРУЦЕЛЛЕЗ — АЙЫЫЛДЫГ ААРЫГ

уцеллез — малга болгаш е халдавырлыг айыылдыг Ук аарыгны 1886 чылда с деп англи бактериолог ң ады-биле адап, хойнуң — ла мелитензис, бода мал- бруцелла абортис, хаван- бруцелла суис деп аңгылаан турар. Ол дээрге микроб- аңгызы-дыр. Олар өл-шык, температурага шыдамык, 0-16, сидикке — 4, өдекке кургаг хөрзүнге — 60, шык ге — 70, доңуруп каан эътке сүттен кылган чемге 40-45 кеш болгаш дүкке 3-4 ай рын эртемденнер тодарат- ажан чемни хайындырып база хүннүң дорт хереле- олар дораан өлүр. Дезин- лаарга база каш-ла минута е-ле өлүп каарлар.

уцеллезту лаборатория- янзы-бүрү аргалар-биле дып турар. Хан анализиниң торлуг шинчилгелери-биле аарыын, кадыын тодара- лур. Ол талазы-биле Тыва- бораторияларында арга- газы улуг дыка хөй эм- ажылдап турар.

уцеллезтан аараанда айыыл- ве — аараан кижиниң азы хан-дамыр системазының, үндүрер болгаш төл бүдү- ганнарның ажылы баксыраар болгаш колдуунда-ла хоочуга чедирер.

Мал бруцеллезунуң көскү демдектери

Боос мал төрүүр хуусаазындан эрте ара салып, азы төрүттүнген соонда дораан өлүп хораар төлдү төрүп эгелээр. Мал төрээн соонда соңгузу дораан дүшпейн, доктаар. Эмиглери ыжып, маститтен аарып болур. Кошкар, хунаның, буганың ак бүүректериниң (хапчыктарының) бирээзи, харын-даа ийи талазы ыжа берип болур. Аарзынып чоруурун эскерип болур. Аарыгның уламчылаары намдап, хоочу байдалче шилчип, билдинмейн эрте берип болур.

Малдың бруцеллез аарыы экономиктиг когаралды чедирип турар.

Мал канчап бруцеллезтан аарый бээрил?

Бруцеллезтан аараан малдың ижин-баары аарыыр болганда, ол бодунуң-на өдээ-биле одарын бруцеллезтуң бактериялары-биле хирлендириптер. Бир эвес кошкар азы буга бруцеллезтуг болза, эдержилге үезинде аарыг халдап болур. Бруцеллезтуң бактериялары-биле хирленген өдекке чыткаш, кадык малдың кежинде шыйбак дамчыштыр бруцеллез халдап болур. Азырал малдар төлүн сүдү-биле чемгерип өстүрер амытаннарга хамааржыр болганда, бруцеллезтуг мал сүдү-биле кадык төлүнге халдавырны халдадып болур. Ол малдың аарыг чаш төлүн узуткавас чүве болза, ол база аарыгның бир өөскүдүкчүзү кылдыр санадыр. Ынчап кээрде, аарыг мал бруцеллезтуң кол тарадыкчызы ол.

Кижи канчап бруцеллезтан аарый бээрил?

Бруцеллезтан колдуунда-ла мал-биле сырый харылзаалыг ажылдап чоруур кижилер аарый бээр таварылгалар тургулаар. Ол болза хойжулар, кадарчылар, сакманчылар, мал эмчилери аарыг мал төрүп турар үеде чанагаш холу-биле туткан таварылгада азы кандыг-бир таварылга ужун аарып болур. Эът комбинадының, мал согар пунктунуң ажылчыннары эът кылыгларын кылып тургаш, бодунче инфекцияны халдадып ап болур. Оон ыңай мал продукциязын, ылаңгыя пастеризация эртпээн сүт болгаш сүт аймаан чемге хереглеп тургаш, бруцеллезтан аарып болур. Бистиң тыва чонувус изигханга ынак болгай. Ындыг болган таварылгада малдың иштики органнарындан чемни белеткеп тургаш, халдавырны бодунче халдадып болур.

Аарыгга удур чүнү кылырыл?

Мал коданында аарыгның демдектери көстүп келген хевирлиг болза, мал эмчизин чалааш, малдың бактериологтуг шинчилгезин кылдыртыр. Бо бүгү анализтерни мал эмчизи тускай документ-биле кылыр.

Кажан аарыг мал тодараттынып келген таварылгада, дүргенне кадык малдан аңгылап, узутканы дээре. База ол ышкаш бүгү малдың ханын бруцеллезка удур хынаттырар. Кажан ол кодан ам кадык деп тодараттынган соонда, бруцеллезка удур буга, хуна, кошкарлардан өске шупту малга тарылганы чорудар.

Черле ынчаш ол чылын төрүттүнген кыс малды, бүдүрүкчү кошкар азы буга кылдыр шилиттинген эр малды бруцеллезка хынаттырары албан. Боозадылгаже кирериниң мурнунда кошкар, хуналарны болгаш бугаларны чылда ийи катап хынаар ужурлуг. Ийиги хыналданы боозадылга төнген соонда чорудар. Чүге дээрге аарыг кошкар азы буга бруцеллезтуң бир тарадыкчызы болуп, ол төрүүр ужурлуг малга аарыгны тарадып болур айыылдыг. Анай, хураганнарда бруцеллезтуг мал чок болза, төрүттүнген соонда 3-6 айлыындан эгелеп вакцинацияны кылдырткаш, оон дараазында келир чылындан эгелеп боозадырының бетинде-ле бруцеллезка хыналда кылбайн, катап тарыышкынны чорудар. Чүге дээрге кадык малга тарылга кылыр. Бруцеллезка удур вакцинацияны чылдың-на кылдыртыр.

Аарыг мал кадык мал ышкаш аарыгның кандыг-даа көскү хевирлери көзүлбейн чоруп болур. Ындыг таварылгада ол мал кадык малдарга айыылды тургузуп болур. Шак бо таварылгада малдыг кижи малын бруцеллезка удур чыл санында тарылгадан ойталавайн, тарытканы дээре.

Бруцеллезтан аараан малды эмнээриниң аргалары тургустунмаан. Бир талазында, ук аарыг чүгле хоочу байдалга эртер. Ийи талазында, ол кижилерге эң айыылдыг аарыгларга хамааржыр. Ынчангаш малды азырап чоруур кижи мал эмчилери-биле сүмележип, малының кадыы дээш, ооң продукциязының шынары дээш сонуургалдыг болза, мал кижиге чүгле эки орулганы бээр. А малчын кижиниң амыдыралының кол өөээ малда болганда, бруцеллезтан аараан малды узуткааны дээш база ооң дуюн тургузуп алзын дээш күрүне немелде төлевирни (компенсацияны) берип турарын билип алыры артык эвес.

Антонида ДОНГАК,
Республиканың мал аарыглары-биле демисел чорудар станциязында эпизоотолог мал эмчизи.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДОКТААЛДАРЫ

«2011–2012 чылдарда Тыва Республиканың девискээринге артынчылар-биле ажыл» республиканың тускай сорулгалыг программазын бадылаарының дугайында

2010 чылдың ноябрь 1 №458 Кызыл хоорай

Долгандыр турар хүрээлелди бүдүрүлгениң болгаш хереглелдиң артынчылары-биле бокталдырар чоруктуң деңнелин кудуладыр сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. «2011-2012 чылдарда Тыва Республиканың девискээринге артынчылар-биле ажыл» республиканың тускай сорулгалыг программазын бадылаар.

2. Тыва Республиканың тус чер бот-башкарылга органнарырга .«2011—2012 чылдарда Тыва Республиканың девискээринге артынчылар-биле ажыл» республиканың тускай сорулгалыг программазын күүседиринге киржирин сүмелээр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш.ИРГИТ.

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың ноябрь 1-де №458 доктаалы-биле бадылаан

«2011-2012 чылдарда Тыва Республиканың девискээринге артынчылар-биле ажыл» республиканың тускай сорулгалыг программазы

.«2011-2012 чылдарда Тыва Республиканың девискээринге артынчылар-биле ажыл» республиканың тускай сорулгалыг программазының паспорту

Программаның ады — «2011-2012 чылдарда Тыва Республиканың девискээринге артынчылар-биле ажыл» республиканың тускай сорулгалыг программазы.

Программаны ажылдап кылыр дугайында шиитпир хүлээп алган хүнү—2010 чылдың июль 7-де Тыва Республиканың Чазааның «2010 чылда республиканың тускай сорулгалыг программаларының төлевилелдерин ажылдап кылырының дугайында» №164-р айтыышкыны.

Күрүне чагыкчызы — Тыва Республиканың Чазаа.

Программаның кол ажылдап кылыкчылары — Тыва Республиканың Бойдус курлавырлары болгаш экология яамызы, Тыва Республиканың Үлетпүр болгаш энергетика яамызы, Роскөдээ ажыл-агый хайгааралдың Тыва Республика талазы-биле эргелели.

Сорулгалары болгаш кылыр чүүлдери—бүдүрүлгениң болгаш хереглелдиң артынчылары-биле долгандыр турар хүрээлелди бокталдырар чоруктуң деңнелдин кызырары;

Программаның кылыр чүүлдери—артынчылар-биле ажылдаар талазы-биле эргелеп-башкарылганың республика системазын тургузары; ажыглаары хоруглуг хоран химикаттарны болгаш минералдыг чемишчидилгелерни узуткаары.

Эң чугула индикаторлары болгаш көргүзүглери—химиктиг айыылдың (ажыглаары хоруглуг хоран химикаттарны болгаш минералдыг чемишчидилгелерниң) узуткаттынган (хоразын арылдырган) дөстериниң саны — 25 сан; амыдыралдың кадыг артынчыларын узуткаар талазы-биле полигоннар тудуунуң үлүү — 100 хуу; «Тыва кобальт» комбинаттың узуткаттынган артынчыларының үлүү — 100 хуу; «Тыва кобальт» комбинаттың артынчыларын кажаалаан узуну—2,715 км; шимчеп чоруур анализ кылыр лабораторияларның саны—1 сан.

Күүседир хуусаазы болгаш үе-чадазы—2011-2012 чылдар.

Акшаландырыышкынның хемчээли болгаш дөстери—Программаны акшаландырарының нийти хемчээли 30250,0 муң рубль, ооң иштинде:

2011 чылда—15950 муң рубль, Тыва Республиканың республика бюджеди;

2012 чылда—14300муң рубль, Тыва Республиканың республика бюджеди.

Программаның күүселдезиниң чедип алдынар сөөлгү түңнелдери болгаш социал болгаш бюджет ажыктыының көргүзүглери — республиканың девискээринде чыгдынган болгаш ээзи чок 200 тонна хоран химикаттарны болгаш 29 тонна минералдыг чемишчидилгелерни үндүр сөөртүрү; Тыва Республикада Кызыл хоорайның девискээринге амыдыралдың кадыг артынчыларының полигонунуң тудуу; «Тыва кобальт» комбинаттың артынчылар шыгжамырын болбаазырадыры болгаш кажаалаары; чурттакчылыг черлерниң болгаш рекреация зоналарының санитарлыг байдалын экижидери; бүдүрүлгениң болгаш хереглелдиң артынчылары-биле ажылды экологтуг айыыл чок системазы-биле хандырары; анализ кылыр көжүп чоруур лабораторияны садып алыры; суурлар чоогунуң арга-арыын, хемнер эриктерин бок-күзүрүмден аштаар, дазыр ховуларны ногаанчыдар болгаш кайы-хамаанчок бок төккен черлерни арыглаар талазы-биле конкурстарга, делгелгелерге, олимпиадаларга, шинчилел ажылдарынга чаштарны болгаш элээдилерни школадан дашкаар үеде хаара тудары.

Программаның күүселдези дээш контрольду организастаарының системазы—Программаның күүселдези дээш контрольду Тыва Республиканың Бойдус курлавырлары болгаш экология яамызы боттандырар.

«2011-2015 чылдарда Тыва Республикага өөредилгени сайзырадыры» республиканың тускай сорулгалыг программазын бадылаарының дугайында

2010 чылдың ноябрь 1 №460 Кызыл хоорай

Экономиканың инновация негелделеринге болгаш нийтилелдиң амгы үедеги негелдезинге дүүштүр Тыва Республикага өөредилгени сайзырадыр, күрүнениң федералдыг өөредилге стандарттарынга, өөредилге системазының инфраструктуразын чаартыр, өөредилге программаларының үндезин болгаш херек кырында угланыышкыннарын сайзырадыр, үзүк-соксаал чок өөредилгениң системазын хевирлеп тургузар сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1.«2011-2015 чылдарда Тыва Республикага өөредилгени сайзырадыры» республиканың тускай сорулгалыг программазын (моон соңгаар—Программа дээр) бадылаар.

2. Тыва Республиканың Экономика яамызы, Тыва Республиканың Саң-хөө яамызы 2011-2012 чылдарда Тыва Республиканың республика бюджединиң төлевилелдерин хевирлеп тургузуп тура, Программаны Тыва Республиканың республика бюджединиң акша-хөреңгизиниң күсели-биле акшаландырар ужурлуг республиканың тускай сорулгалыг программаларының даңзызынга киирер, ону күүседиринге тускайлаар акшаның хемчээлдин чыл санында тодарадыр.

3. Бо доктаалдың күүселдезинге контрольду Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының яамызынга дагзыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш. ИРГИТ.

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың ноябрь 1-де №460 доктаалы-биле бадылаан

«2011-2015 чылдарда Тыва Республикага өөредилгени сайзырадыры» республиканың тускай сорулгалыг программазы

«2011-2015 чылдарда Тыва Республикага өөредилгени сайзырадыры» республиканың тускай сорулгалыг программазының паспорту

Программаның ады—«2011—2015 чылдарда Тыва Республикага өөредилгени сайзырадыры» республиканың тускай сорулгалыг программазы (моон соңгаар—Программа дээр).

Программаны ажылдап кылырының үндезини — 2010 чылдың июль 7-де Тыва Республиканың Чазааның «2010 чылда республиканың тускай сорулгалыг программаларының төлевилелдерин ажылдап кылырының дугайында» №164-р айтыышкыны.

Программаның күрүне чагыкчызы—Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының яамызы.

Программаның күүседикчилери—Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының яамызы; Тыва Республиканың Тудуг, чуртталга болгаш коммунал ажыл-агый яамызы (капитал салыышкыннар талазы-биле).

Программаның кол ажылдап кылыкчызы — Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының яамызы.

Программаның сорулгазы болгаш кылыр чүүлдери — Программаның сорулгазы — экономиканы инновация сайзыралырының негелделеринге болгаш нийтилелдиң амгы үедеги негелделеринге дүүштүр шынарлыг өөредилгениң чедингир чоруун бедидери;

Программаның кылыр чүүлдери—өөредилге ачы-дузазының шынарын болгаш өөредилге организацияларын эргелеп-башкарарының ажыктыын хандырары; экономиканың инновация сайзыралының негелделеринге дүүштүр өөредилге системазының структуразын тургузары; орулгаларындан болгаш чурттап турар черинден хамаарылга чокка шынарлыг өөредилгениң чедингир чоруун хандырары, салым-чаяанныг чаштар-биле болгаш талантылыг аныяктар-биле доктаамал ажылдың системазын тургузары; үзүктел чок өөредилгениң амгы үедеги системазын тургузары болгаш профессионал кадрларны эде белеткээри.

Программаның эң чугула индикаторлары болгаш көргүзүглери—чаа медицина, столовая, спорт-оюн дериг-херекселдери болгаш мебель-биле четчелеттинген школа назыны четпээн өөредилге албан черлериниң үлүүн 29 хуу чедир улгаттырары; чаа салгалдың нийти өөредилгезиниң күрүнениң федералдыг өөредилге стандарттарынга дүүшкек өөредилге номнары-биле өөреникчилерни хандырарының үлүүн 77 хуу чедир көвүдедири; уругларның немелде өөредилгезиниң программаларын күүседип турар нийти-өөредилге албан черлериниң үлүүн 73,8 хуу чедир улгаттырары; күрүнениң федералдыг өөредилге стандарттарын күүседир талазы-биле өөредилге албан черлериниң педагогика ажылдакчыларының белеткел... 2800 кижи чедирери; чаа мебель, өөред... көргүзүг материалдары, лаборатория де... херекселдери-биле дериттинген ни... өөредилге албан черлериниң үлүүн 19... чедир көвүдедири.

Күүседириниң хуусаалары болгаш... чадалары—2011-2015 чылдар. 1 үе-ча... 2011-2012 чылдар; 2 үе-чада—2013-... чылдар; 3 үе-чада—2015 чыл.

Акшаландырыышкынның хемч... болгаш дөстери—Программаны Т... Республиканың республика бюджеди... акшаландырарының нийти хемчээли 2452... муң рубль, ооң иштинде:

2011 чылда—60400 муң рубль;

2012 чылда—30400 муң рубль;

2013 чылда—42200 муң рубль;

2014 чылда—51200 муң рубль;

2015 чылда—61000 муң рубль.

Программаны акшаландырарының... чээлин баш бурунгаар санаан, ынчангаш... Республиканың республика бюджедин... левилелин ээлчеглиг саң-хөө чылында... гаш планныг үеде тургузуп тура, доктаат... ган чурум езугаар тодараттынар ужурл...

Программаны күүсеткен соонда ке... кээр сөөлгү түңнелдер болгаш социал... бюджет талазы-биле ажыктыг чоруунуң... гүзүглери—«Бистиң чаа школавыс»... национал өөредилге эгелээшкинин к... дири; эге нийти өөредилгеден, эге бо... ортумак профессионал өөредилге... күрүнениң федералдыг чаа өөред... стандарттарынче шилчилге; кижизид... ажылының деңнелин бедидери; өөред... ачы-дузазын чедирериниң шынарын б... дери; чаа 15 ажылдаар олуттарны тургуз...

Программаның күүселдезинге контр... ду организастаан система—Программа... хемчеглерин күүседип турарынга база... күүселдезинге контрольду Тыва Рес... ликаның Өөредилге, эртем болгаш аныя... политиказының яамызы боттандырар, ... грамманың күүселдезиниң дугайында от... ту чыл санында ол белеткээр болгаш ... тааттынган чурум езугаар Тыва Республ... ның Экономика яамызынче болгаш Т... Республиканың Саң-хөө яамызынче ... киирер.

«2009–2010 чылдарда Тыва Республикага транспорт системазын чаартыры» республиканың тускай сорулгалыг программазынга өскерилгелер киирериниң дугайында

2010 чылдың август 6 №345 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

2008 чылдың октябрь 14-те Тыва Республиканың Чазааның №604 доктаалы-биле бадылааны «2009-2010 чылдарда Тыва Республикага транспорт системазын чаартыры» республиканың тускай сорулгалыг п... граммазынга киирген өскерилгеле... бадылаар.

Тыва Республиканың Чазаан... Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың август 6-... №345 доктаалы-биле бадылаттынган

«2009–2010 чылдарда Тыва Республикага транспорт системазын чаарты... республиканың тускай сорулгалыг программазынга киирип турар өскерилгелер

1. «2009-2010 чылдарда Тыва Республикага транспорт системазын чаартыры» республиканың тускай сорулгалыг программазының (моон соңгаар—Программа дээр) паспортунда «Акшаландырыышкынның хемчээли болгаш дөстери» деп бөлүктү дараазында эдилге-биле бижиир:

«-РЦП-ниң хемчеглерин акшаландырарының нийти хемчээли 301389,960 муң рубль болур, ооң иштинде:

федералдыг бюджеттиң акша-хөреңгизи—77624,167 муң рубль;

республика бюджединиң акша-хөреңгизи—254060,060 муң рубль.

2010 чылда РЦП-ниң хемчеглерин акшаландырарының хемчээли 149876,267 муң рубль болган, ооң иштинде:

федералдыг бюджеттиң акша-хөреңгизи—8057,000 муң рубль;

республика бюджединиң акша-хөре... гизи—141819,267 муң рубль».

2. Программаның 1 кезээнге дараазы... утканыг абзацты немээр:

«Агаар транспортунуң талазы-би... чамдык хемчеглерни күүсеткен чорук М... деп вертолеттуң септелгезин доозар бол... ону Кызыл хоорайның аэропорту... чедирип эккээр арганы бээр.

2009 чылдың сентябрь 10-да Россия Фе... рациязының Чазааның «Дугуйлуг транспо... херекселдериниң айыыл чок чоруунун ду... йында техниктиг регламентини бадылаа... ның дугайында» №720 доктаалынга дүүш... хоорайлар аразынга чоруур автобустар... пассажир олурар сандай бүрүзүн айыыл ч... чорук ременьнери-биле дерири эргежо... чугула.».

2011-2015 чылдарда «Тыва Республиканың аныяктары» республиканың тускай сорулгалыг программазын бадылаарының дугайында

2010 чылдың октябрь 19 №431 Кызыл хоорай

2007 чылдың декабрь 30-де Тыва Республиканың Чазааның №1115 доктаалы-биле бадылааны 2008—2017 чылдарда Тыва Республиканың күрүнениң аныяктар политиказының Концепциязын күүседир, аныяктарның социал идепкейин болгаш экономиктиг боттускайлаң чоруун хевирлээр сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның **доктаады... болза:**

2011-2015 чылдарда «Тыва Республика... аныяктары» республиканың тускай сору... галыг программазын бадылаар.

Тыва Республиканың Чазаан... Даргазының бирги оралакчызы С. ТЕН.

Тыва Республиканың девискээринде Ыяап-ла медицина камгаладылгазының адырында болгаш ооң тургузуунда медицина ачы-дузазынга тарифтерни дугуржурунуң талазы-биле комиссияның дугайында Дүрүмнү бадылаарының дугайында

2007 чылдың январь 24 № 105 Кызыл хоорай

Россия Федерациязының 1991 чылдың ...ь 28-те «Россия Федерациязында хамаа...арның медицина камгаладылгазының ду...ында» № 1499-1 Хоойлуга, Тыва Респуб...аның 1996 чылдың август 27-де «Чурттак...оннуң кадык камгалалының дугайында» ...15 Хоойлузунга дүүштүр Тыва Респуб...аның Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың девискээринде ...ап-ла медицина камгаладылгазының ...рында болгаш ооң тургузуунда медицина ...-дузазынга тарифтерни дугуржурунуң ...азы-биле комиссияның дугайында ...ген Дүрүмнү бадылаар.

2. Күжүн чидирген деп санаар:

Тыва Республиканың Чазааның 2004 ...ың февраль 5-те «Тыва Республиканың ...скээринде Ыяап-ла медицина камгала...азының адырында болгаш ооң тургу...да медицина ачы-дузазынга тарифтерни ...ржурунуң талазы-биле комиссияның ...ында Дүрүмнү бадылаарының дугайын-да» №146 доктаалының 1-ги пунктузун;

Тыва Республиканың Чазааның 2005 чылдың март 9-та «Тыва Республиканың Чазааның 2004 чылдың февраль 5-те «Тыва Республиканың девискээринде Ыяап-ла медицина камгаладылгазының адырында болгаш ооң тургузуунда медицина ачы-дузазынга тарифтерни дугуржурунуң талазы-биле комиссияның дугайында Дүрүмнү бадылаарының дугайында» №146 доктаалынга өскерилгелерни кииреринин дугайында» № 251 доктаалын;

Тыва Республиканың Чазааның 2005 чылдың ноябрь 23-те «Тыва Республиканың девискээринде Ыяап-ла медицина камгаладылгазының адырында медицина ачы-дузазының тарифтерин дугуржурунуң талазы-биле комиссияның составынга өскерилгелерни кииреринин дугайында» № 1289 доктаалын.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы А. БРОКЕРТ.

Республиканың Чазааның чанында конкурс комиссиязының СОСТАВЫ

П.А. Морозов – Тыва Республиканың өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының сайыды, даргазы;

О.Д. Натсак - Тыва Республиканың өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының сайыдының бирги оралакчызы, секретарь;

Н.С. Германова – Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының даргазының оралакчызы;

О.О. Иргит — Тыва Республиканың өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының сайыдының оралакчызы;

В.Б. Канкова – Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказы яамының Өөредилгениң шынарынга аттестация болгаш мониторинг төвүнүң директору;

С.О. Ондар – дээди профессионал өөредилгениң «Тываның күрүне университеди» федералдыг күрүне албан чериниң ректору (чөпшээрежилге-биле);

У.С. Ондар — Тыва Республиканың өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының сайыдының оралакчызы;

А.С. Ооржак — Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказы яамының профессионал өөредилге болгаш кадрлар эде белеткээр эргелелдиң начальниги;

М.Ч. Ооржак – Тыва Республиканың Күш-культура болгаш спорт агентилелиниң директору;

Н.О. Охемчик – Россия Федерациязының улус өөредилгезиниң болгаш эртем ажылдакчыларының профэвилелиниң Тыва Республика талазы-биле регионалдыг салбырының даргазы (чөпшээрежилге-биле);

Е.Ч. Салчак – Тыва Республиканың Чазааның Аппарадының мурнады хөгжүдер национал төлевилелдерни боттандырар талазы-биле эргелелдиң килдис начальниги;

Л.Н. Филимонова – Кызыл хоорайның № 12 школазының ада-ие комитединиң даргазы (чөпшээрежилге-биле);

А.С. Шаалы — Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказы яамының Национал школаны хөгжүдер институттуң директору».

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

«2009-2010 чылдарда Тыва Республикада чамдык ...тегорияның хамаатыларынга реаблитация болгаш социал ...кимче» деп тускай сорулгалыг республика программазынга өскерилгелер кииреринин дугайында

2010 чылдың апрель 23 № 161 Кызыл хоорай

...ыва Республиканың Чазааның **док...ыры болза:**

...Тыва Республиканың Чазааның 2008 ...ың октябрь 14-де № 600 доктаалы-биле ...лааны «2009-2010 чылдарда Тыва Рес...икада чамдык категорияның хамааты...нга реаблитация болгаш социал детким...еп республиканың тускай сорулгалыг ...аммазынга (дараазында – Программа) ...зында өскерилгелерни киирер:

...Программаның паспортунда «Акша...ырыышкынның дөстери болгаш хем...» деп турушту дараазында редакция-...бижиир:

... акшаландырыышкынның бүгү дөсте...н нииты чарыгдалдар – 13068,5 муң ... (2009 ч. – 6028,5 муң рубль, 2010 ч. – ...) муң рубль), ооң иштинде дараазында ...хөреңги-биле:

...спублика бюджединден – 11434,1 муң ... (2009ч. – 5344,1 муң рубль, 2010 ч. – ...) муң рубль);

...едералдыг бюджеттен – 2000,0 муң ... (2009 ч. – 1000,0 муң рубль, 2010 ч. – ... рубль);

...джеттен өске дөстер – 1643, 4 муң ... (2009 ч. – 684,4 муң рубль, 2010 чыл – ...ң рубль).

...спублика бюджединден акша-хөреңги...рограмманы акшаландырарының хем... баш бурунгаар көөр база Тыва Рес...каның ол саң-хөө чылында бюджеди...левилелин тургузуп тура, тургускан чу...зугаар ону чыл санында-ла тодара-...

...Программаның курлавыр хандырыл...деп VI кезээн дараазында редакция-...ижиир:

« - акшаландырыышкынның бүгү дөстеринден нииты чарыгдалдар – 13068,5 муң рубль (2009 ч. – 6028,5 муң рубль, 2010 ч. – 7040,0 муң рубль), ооң иштинде дараазында акша-хөреңги-биле:

республика бюджединден – 11434,1 муң рубль (2009ч. – 5344,1 муң рубль, 2010 ч. – 6090,0 муң рубль);

федералдыг бюджеттен – 2000,0 муң рубль (2009 ч. – 1000,0 муң рубль, 2010 ч. – 1000,0 рубль);

бюджеттен өске дөстер – 1643, 4 муң рубль (2009 ч. – 684,4 муң рубль, 2010 чыл – 950,0 муң рубль).

Бюджеттен өске дөстерже хөй-нииты организацияларының, күрүне фондуларының болгаш саң-хөө-чээли организацияларының акша-хөреңгизин, албан черлериниң бюджеттен дашкаар дөстерин болгаш спонсорларның акша-хөреңгилерин хаара тударын көөр.

Республика бюджединден акша-хөреңги-биле Программаны акшаландырарының хемчээлин баш бурунгаар көөр база Тыва Республиканың ол саң-хөө чылында бюджединиң төлевилелин тургузуп тура, тургускан чурум езугаар ону чыл санында-ла тодарадыр.»;

3) «2009-2010 чылдарда Тыва Республикада чамдык категорияның хамаатыларынга реаблитация болгаш социал деткимче» деп республиканың тускай сорулгалыг программазынга капсырылганы дараазында редакция-биле бижээнин бадылаар.

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш. ИРГИТ.

...ыва Республиканың Чазааның 2006 чылдың май 18-те ...ылааны № 642 доктаалынга өскерилгелерни кииреринин дугайында

2010 чылдың июнь 10 № 244 Кызыл хоорай

...публикада өөредилге албан черле...инновация идепкейин хөгжүдер база ...ы хөгжүдер «Өөредилге» национал ...лелди ам-даа боттандырар сорулга...ыва Республиканың Чазааның **доктаа...болза:**

...ыва Республиканың Чазааның 2006 ... май 18-те «Тыва Республиканың Ча... Даргазының грантыларын болгаш ...ларын тургузарының дугайында» ...доктаалынга дараазында өскерил... киирер:

...октаалда:

...-ги пунктунуң ийиги абзазы күжүн ...ен;

б) 2-ги пунктунуң ийиги абзазы күжүн чидирген;

2) инновациялыг өөредилге программаларын, технологияларны болгаш төлевилелдерни боттандырып турар өөредилге албан черлеринге Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантыларын тыпсырының дугайында Дүрүмнү күжүн чидирген деп санаар;

3) өөредилге адырында Тыва Республиканың Чазааның Даргазының грантыларын болгаш премияларын тыпсырының талазы-биле Тыва Республиканың Чазааның чанында конкурс комиссиязының составын дараазында редакция-биле бижиир:

...Өөредилге адырында Тыва Республиканың Чазааның Даргазының ...рантыларын болгаш шаңналдарын тыпсырының талазы-биле Тыва

2010 чылда халас медицина ачы-дузазын Тыва Республиканың чурттакчы чонунга көргүзериниң күрүне магадылалдарының Программазынга өскерилгелерни кииреринин дугайында

2010 чылдың июнь 17 № 261 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

Тыва Республиканың Чазааның 2009 чылдың декабрь 22-де № 639 доктаалы-биле бадылааны 2010 чылда халас медицина ачы-дузазын Тыва Республиканың чурттакчы чонунга көргүзериниң күрүне магадылалдарының Программазынга дараазында өскерилгелерни киирер:

а) Программаның акшаландырыышкынының дөстеринге болгаш хемчээлинге хамааржыр Программаның паспортунда турушту дараазында редакция-биле бижиир:

«Программаның акшаландырыышкынының дөстери болгаш хемчээли:

2010 чылда ниитизи-биле – 2859, 386 млн. рубль, ооң иштинде:

бюджет акша-хөреңгизи – 1182,036 млн. рубль;

Ыяап-ла медицина камгаладылгазының Тывада республика фондузунуң камгаладыкчыларының мөөңнелген акша-хөреңгизи – 1677,35 млн. рубль, ооң иштинде:

ажылдап турар чурттакчы чоннуң ыяап-ла медицина камгаладылгазы дээш ЫМКТФ-да камгаладылга дадывырлары – 213,126 млн. рубль;

ажылдавайн турар чурттакчы чоннуң ыяап-ла медицина камгаладылгазынга камгаладылга дадывырлары – 1142, 432 млн. рубль;

үндүрүлгелерден акша орулгалары – 19,35 млн. рубль;

ЫМК-ның территориалдыг программазын күүседиринге ЫМК-ның ФФ-тен дотациязын база кииріштирген, өске-даа акша орулгалары – 302, 442 млн. рубль»

б) II кезекте. Программаның барымдаалаан чүүлдери:

- чээрби алдыгы абзацты дараазында редакция-биле бижиир:

«2010 чылда халас медицина ачы-дузазын бээриниң байдалының талазы-биле Тыва Республиканың чурттакчы чонунга күрүне магадылалдарын көргүзериниң территориалдыг программазының бадылаан өртээ (капсырылга № 17)»;

- чээрби чедиги абзацты дараазында редакция-биле бижиир:

«2010 чылда халас медицина ачы-дузазының акшаландырыышкын дөстериниң хандырылгазының талазы-биле Тыва Республиканың чурттакчы чонунга күрүне магадылалдарын көргүзериниң территориалдыг программазының бадылаан өртээ (капсырылга № 18)»;

- чээрби сестен - үжен алдыгы абзацтарны күжүн чидирген деп санаар;

в) VI кезекте. Программаның саң-хөө үндезилели:

- чедиги абзацта «1167» деп саннарны «1180,49» деп саннар-биле солуур;

- он ийиги абзацта «1167» деп саннарны «1180,49» деп саннар-биле солуур;

- он сески абзацта «(катетерлер, перчаткалар, градусниктер, жгуттар, зондылар, грелкалар, чадар кленкалар)», деп сөстерни «(шарыыр болгаш даараар чүүлдер, катетерлер, градусниктер, полимер болгаш резина материалдардан кылган чүүлдер)» деп сөстер-биле солуур;

- он тоску абзацта «ЫМК акша хөреңгизинден – 2341,563 млн. рубль» деп сөстерниң соонда «(капсырылга № 17, таблица №2)» деп сөстерни ап кааптар;

- чээрбиги абзацты дараазында редакция-биле бижиир:

«Ыяап-ла медицина камгаладылгазының беш аңгы статьяларының акшаландырыышкынының акша-хөреңгизи-биле 2010 чылда Программаның бадылаан өртээ катай 2859,386 млн. рубль, ооң иштинде: республика болгаш муниципалдыг бюджеттиң акша-хөреңгизи – 1182,036 млн. рубль, ыяап-ла медицина камгаладылгазының тургузуунуң акша-хөреңгизи – 1677,35 млн. рубль, ооң иштинде 10,0 млн. рубль түңүнге нормалаттынган камгаладылга курлавыры (капсырылга № 17). Территориалдыг программаның кижи санынга онааштыр акшаландырыышкынының нормативи 9357,92 рубль, ооң иштинде: бюджет акша-хөреңгизинден 3765,17 рубль, ыяап-ла медицина камгаладылгазының акша-хөреңгизинден 5592,75 рубль.»;

- чээрби бирги абзацты дараазында редакция-биле бижиир:

«Программаның бадылаан өртээнден аңгыда санаашкыннарны кылган өртектерден дефициди (2009 чылдың январь 1-ниң байдалы-биле чурттакчы чоннуң доктаамал саны-биле чурттакчы чоннуң камгалаттырган кезээниң саны-биле санааны) 1337,07 рубль болган азы 31,9 хуу, ооң иштинде бюджет акша-хөреңгизинден – 672,81 млн. рубль азы 36,3 хуу, ооң иштинде ЫМК – 664,21 млн. рубль азы 28,4 хуу.»

- чээрби ийиги абзацты күжүн чидирген деп санаар;

- чээрби үшкү абзацты дараазында редакция-биле бижиир:

«Ажылдавайн турар чурттакчы чоннуң ыяап-ла медицина камгаладылгазынга камгаладылга дадывырларын республика бюджединиң акша-хөреңгизинден акшаландырар болгаш ол 2010 чылда 1142,432 рубль болур (2009 чылдың деңнелинде). 2009 чылдың январь 1-ниң байдалы-биле ажылдавайн турар камгалаттырган чурттакчы чоннуң саны 226770 кижи. Ажылдавайн турар чаңгыс хамаатыга Тыва Республикада төлевирниң ортумак хемчээли 5037,87 рубльге деңн.».

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың июнь 23-те «Кызыл кожууннуң Каа-Хем суурда «Серебрянка» санаторийниң районунда көдээ ажыл-агыйынга ажыглаар категориялыг черлерни чурттакчылыг пунктуларның чери категорияже шилчидериниң дугайында» № 384 доктаалынга өскерилгелерни кииреринниң дугайында

2010 чылдың октябрь 14 № 410 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың июнь 23-те «Кызыл кожууннуң Каа-Хем суурда «Серебрянка» санаторийниң районунда көдээ ажыл-агыйынга ажыглаар категориялыг черлерни чурттакчылыг пунктуларның чери категорияже шилчидериниң дугайында» № 384 доктаалынга дараазында өскерилгелерни киирер:

1-ги пунктуда «20000 дөрбелчин метр» деп сөстерниң соонда «110000 дөрбелчин метр шөлдүг 17:05:1702001:0033 кадастр дугаарлыг үшкү» деп сөстерни ап кааптар;

капсырылганың 3-кү пунктузун ап кааптар.

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы С. Тен.

«Тыва Республиканың Кызыл кожуун» муниципалдыг районнуң Административтиг комиссиязын тургузарының дугайында

2010 чылдың ноябрь 1 № 456 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың 2006 чылдың июнь 29-та «Тыва Республиканың административтиг комиссияларының дугайында» № 1885 УХ-1 Хоойлузун күүседир сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Административтиг чурум хажыдыышкыннарынга хамааржыр херектерни сайгарып көөрү-биле «Тыва Республиканың Кызыл кожуун» муниципалдыг районнуң Административтиг комиссиязын тургузар (моон соңгаар – Административтиг комиссия дээр).

2. Дараазында капсырылгаларны бадылаар:

Административтиг комиссияның төгерик таңмазының үлегер-хевирин;

Административтиг комиссияның составын.

3. Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың март 13-те «Тыва Республиканың Кызыл кожуун» муниципалдыг районнуң Административтиг комиссиязын тургузарының дугайында» № 127 доктаалын күжүн чидирген деп санаар.

4. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш. ИРГИТ.

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың ноябрь 1-де №456 доктаалы-биле бадылаан

«Тыва Республиканың Кызыл кожуун» муниципалдыг районнуң Административтиг таңмазының үлегер-хевирин бадылаар.

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың ноябрь 1-де №456 доктаалы-биле бадылаан

«Тыва Республиканың Кызыл кожуун» муниципалдыг районнуң Административтиг комиссиязының

СОСТАВЫ

Алексей Чаландаевич Ондар — Кызыл кожуун чагырга даргазының чурум үрээшкиннеринге удур профилактика чорудар талазы-биле оралакчызы, даргазы (чөпшээрежилге езугаар);

Мария Афанасьевна Буурулдай — Кызыл кожуун чагырга даргазының социал политика талазы-биле оралакчызы, даргазының оралакчызы (чөпшээрежилге езугаар);

Альберт Валерьевич Салчак — Кызыл кожуун чагыргазының кол специализи, харыысалгалыг секретары (чөпшээрежилге езугаар);

Виктор Юрьевич Анчы — Кызыл кожууннуң Каа-Хем суур администрациязының юризи (чөпшээрежилге езугаар);

Ким Чигжит-оолович Котчин — Кызыл кожуун чагыргазының аныяктар, спорт болгаш туризм талазы-биле башкарыкчы специализи (чөпшээрежилге езугаар);

Маадыр Чойган-оолович Монгуш — Кызыл кожуун чагыргазының кадрлар талазы-биле кол специализи (чөпшээрежилге езугаар);

Аяна Сарыг-ооловна Сарыглар — «Тыва Республиканың Кызыл кожуун» муниципалдыг районнуң ревизия комиссиязының кол специализи (чөпшээрежилге езугаар);

Эрес Шангыр-оолович Суван — Кызыл кожуун талазы-биле ИХК-ның милицияның участок төлээлериниң ажыл-чорудулгазын организастаар талазы-биле килдистиң начальниги (чөпшээрежилге езугаар).

«Тыва Республиканың Мөңгүн-Тайга кожуун» муниципалдыг районнуң Административтиг комиссиязын тургузарының дугайында

2010 чылдың декабрь 2 № 540 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың 2006 чылдың июнь 29-та «Тыва Республиканың административтиг комиссияларының дугайында» № 1885 УХ-1 Хоойлузун күүседир сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Административтиг чурум хажыдыышкыннарынга хамааржыр херектерни сайгарып көөрү-биле «Тыва Республиканың Мөңгүн-Тайга кожуун» муниципалдыг районнуң Административтиг комиссиязын тургузар (моон соңгаар – Административтиг комиссия дээр).

2. Дараазында капсырылгаларны бадылаар:

- Административтиг комиссияның төгерик таңмазының үлегер-хевирин;
- Административтиг комиссияның составын.

3. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш. ИРГИТ.

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың декабрь 2-де №540 доктаалы-биле бадылаан

«Тыва Республиканың Мөңгүн-Тайга кожуун» муниципалдыг районнуң Административтиг таңмазының үлегер-хевирин бадылаар.

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың декабрь 2-де №540 доктаалы-биле бадылаан

«Тыва Республиканың Мөңгүн-Тайга кожуун» муниципалдыг районнуң Административтиг комиссиязының

СОСТАВЫ

Александр Николаевич Донгак — Мөңгүн-Тайга кожуун чагырга даргазының амыдырал-хандырылга, тудуг талазы-биле оралакчызы, даргазы (чөпшээрежилге езугаар);

Демир-оол Комбуевич Салчак — Мөңгүн-Тайга кожууннуң Каргы суму чагыргазының социал политика талазы-биле кол специализи, даргазының оралакчызы (чөпшээрежилге езугаар);

Алдын-Цецег Александровна Салчак — Мөңгүн-Тайга кожуун чагыргазының чер болгаш өнчү хамаарылгаларының талазы-биле килдистиң башкарыкчы специализи, харыысалгалыг секретары (чөпшээрежилге езугаар);

Альберт Чеченович Даржаа — Мөңгүн-Тайга кожууннуң Каргы сумузунуң Төлээлекчилер хуралының экономизи (чөпшээрежилге езугаар);

Урана Кара-ооловна Дюдюк — Мөңгүн-Тайга кожууннуң Мөген-Бүрен сумузунуң Төлээлекчилер хуралының даргазы (чөпшээрежилге езугаар);

Айдын Демир-оолович Норбу — Мөңгүн-Тайга кожуунда районнуң иштики херектер килдизиниң хөй-ниитиниң айыыл чок чоруун хайгаараар милицияның начальниги (чөпшээрежилге езугаар);

Родион Михайлович Ойдуп — «Тыва Республиканың Мөңгүн-Тайга кожуунда Чоннуң ажылга хаара тудар төвү» күрүне албан чериниң бухгалтери (чөпшээрежилге езугаар).

«Тыва Республиканың Таңды кожуун» муниципалдыг районнуң Административтиг комиссиязын тургузарының дугайында

2010 чылдың декабрь 2 № 541 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың 2006 чылдың июнь 29-та «Тыва Республиканың административтиг комиссияларының дугайында» № 1885 УХ-1 Хоойлузун күүседир сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Административтиг чурум хажыдыышкыннарынга хамааржыр херектерни сайгарып көөрү-биле «Тыва Республиканың Таңды кожуун» муниципалдыг районнуң Административтиг комиссиязын тургузар (моон соңгаар – Административтиг комиссия дээр).

2. Дараазында капсырылгаларны бадылаар:

- Административтиг комиссияның составын;
- Административтиг комиссияның төгерик таңмазының үлегер-хевирин.

3. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш. ИРГИТ.

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың декабрь 2-де №541 доктаалы-биле бадылаан

«Тыва Республиканың Таңды кожуун» муниципалдыг районнуң Административтиг таңмазының үлегер-хевирин бадылаар.

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың декабрь 2-де №541 доктаалы-биле бадылаан

«Тыва Республиканың Таңды кожуун» муниципалдыг районнуң Административтиг комиссиязының

СОСТАВЫ

Игорь Валерьевич Мельниченко — Таңды кожууннуң чагырга даргазының оралакчызы, даргазы (чөпшээрежилге езугаар);

Людмила Николаевна Хаджиева — Таңды кожуун чагырга даргазының социал политика талазы-биле оралакчызы, даргазының оралакчызы (чөпшээрежилге езугаар);

Сайланмаа Бараатовна Монгуш — харыысалгалыг секретары (чөпшээрежилге езугаар);

Долбаа Канчиираковна Бегзи — Таңды кожууннуң төп эмнелгезиниң эмчизи (чөпшээрежилге езугаар);

Владимир Алексеевич Геец — Таңды кожууннуң Төлээлекчилер хуралының депутаты (чөпшээрежилге езугаар);

Елена Чоодуевна Кечил-оол — Таңды кожуун чагыргазының өөредилге килдизиниң начальниги (чөпшээрежилге езугаар);

Михаил Май-оолович Ондар — Таңды кожууннуң чагырга даргазының кадрлар болгаш тус чер чагыргалары-биле ажылдаар талазы-биле оралакчызы (чөпшээрежилге езугаар);

Омак Кызыл-оолович Оюн — Таңды кожууннуң иштики херектер килдизиниң хөй-ниитиниң айыыл чок чоруун хайгаараар милицияның начальниги (чөпшээрежилге езугаар);

Жанна Владиславовна Ховалыг – Таңды кожуун чагыргазының юризи (чөпшээрежилге езугаар).

Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың февраль 6-да «2008 чылда аъш-чем болгаш болбаазырадылга үлетпүрүн сайзырадырынга чээлини бээрин хандырары-биле Тыва Республиканың күрүнениң унитарлыг «Енисейская» куш фабриказы» бүдүрүлгеге Тыва Республиканың Чазаандан күрүне магадылалдарын бээриниң дугайында» № 48 доктаалының 2-ги пунктузунга өскерилгелерни кииреринниң дугайында

2010 чылдың ноябрь 26 № 523 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың февраль 6-да «2008 чылда аъш-чем болгаш болбаазырадылга үлетпүрүн сайзырадырынга чээлини бээрин хандырары-биле Тыва Республиканың күрүнениң унитарлыг «Енисейская» куш фабриказы» бүдүрүлгеге Тыва Республиканың Чазаандан күрүне магадылалдарын бээриниң дугайында» № 48 доктаалының 2-ги пунктузунда «2041» деп санны «2017» сан-биле, «5 чыл хуусаада» деп сөстү «8 чыл хуусаада» деп сөстер-биле солуп, өскерилгелерни киирер.

2. Тыва Республиканың Саң-хөө яамызы биле Тыва Республиканың Юстиция херектериниң талазы-биле яамы кады 2008 чылдың декабрь 30-де Күрүне магадылалдарын бээриниң дугайында керээге бо доктаалга даянып, немелде дугуржулганы ажылдап кылыр.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

2010 чылдың III кварталында Тыва Республиканың чурттакчы чонунуң социал-демографтыг кол бөлүктеринге база бир кижиге онааштыр амыдырап-чурттаарының кудуку хемчээлин тургузарының дугайында

2010 чылдың декабрь 2 № 532 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың 2001 чылдың июль 17-де «Тыва Республикада амыдырап-чурттаарының кудуку хемчээлиниң дугайында» №1138 Хоойлузунга даянып, Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызы биле статистиканың федералдыг күрүне албанының Тыва Республика талазы-биле территориалдыг албанының кииргени-биле 2010 чылдың III кварталында Тыва Республикада амыдырап-чурттаарының куду хемчээлин мынчаар тургузар:

чурттакчы чоннуң кижи бүрүзүнге – 5649 рубль;

...ажылдаар шинектиг кижи бүрүзүнге – ...9 рубль;
...пенсионерлерге — 4497 рубль;
...бичии уругларга – 5407 рубль.

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.

...ва Республикада өртектерни (тарифтерни), акша хемчээлин ...левирни) база немелделерни күрүнеден таарыштырарының адырында күрүнеден контрольду (хайгааралды) организастаар болгаш чорударының талазы-биле Тыва Республиканың Тарифтер талазы-биле албанның күрүне функцияларын күүседириниң административтиг ...регламентизинге өскерилгелерни киирериниң дугайында

2001 чылдың ноябрь 11 № 489 Кызыл хоорай

...ыва Республиканың Чазааның **док...ыры болза:**

... Тыва Республиканың Чазааның 2009 ...ың декабрь 17-де № 611 доктаалы-биле ...лааны, Тыва Республикада өртектерни ...фтерни), акша хемчээлин (төлевирни) ...немелделерни күрүнеден таарыштыра...ың адырында күрүнеден контрольду ...аралды) организастаар болгаш чору...ның талазы-биле Тыва Республиканың ...фтер талазы-биле албанның күрүне ...цияларын күүседириниң администра... регламентизинге дараазында өске...лерни киирер:

1) 19.1 пунктуда «муниципалдыг эрге-хоойлу актыларының тургусканы негелделерни база» деп сөстерни ап кааптар;

2) 20.1 пунктуда «муниципалдыг эрге-хоойлу актыларының тургусканы негелделерни база» деп сөстерни ап кааптар;

3) 20.2 пунктунуң ийиги абзазында «муниципалдыг эрге-хоойлу актыларының тургусканы негелделерни база» деп сөстерни ап кааптар.

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш. ИРГИТ.

...а Республиканың Чазааның 2006 чылдың май 16-да № 621 доктаалынга өскерилгелерни киирериниң дугайында

2010 чылдың ноябрь 1 № 467 Кызыл хоорай

...ва Республиканың Чазааның **доктаа... болза:**

...Тыва Республиканың Чазааның 2006 ...ң май 16-да «Чурттаар оран-сава бай... экижидери негеттинип турар чамдык ...рияның хамаатыларын, оларның ...нда хоочуннарны, инвалидтерни база ...д уругларлыг өг-бүлелерни чурттаар ...ле хандырарының талазы-биле социал ...ччениң хемчеглерин бээриниң хевир...ң болгаш чурумунуң дугайында» №621 ...лынга дараазында өскерилгелерни ...:

...урттаар оран-сава байдалын экижи...егеттинип турар чамдык категорияның ...ыларынга, оларның аразында хоочун...валидтер база инвалид уругларлыг өг-...рге чурттаар чер садып (тудуп) алы... субсидияны бээриниң чурумунда:

... пунктуда:

... подпунктуну дараазында редакция-...жиир:

...Ада-чурттуң Улуг дайынының киржик... база Ада-чурттуң Улуг дайынының ...лган (өлген) инвалидтериниң өг-...ниң кежигүннери;»;

...аазында утказыг 7.1 подпунктуну ...:

...) дайынчы хөделиишкиннерниң ...нары база дайынчы хөделиишкин... чок болган (өлген) инвалидтериниң ...зиниң кежигүннери;»;

...аазында утказыг абзац-биле немээр: ..., 4, 5, 7 подпунктуларда айыттынган ...рни, оларның өнчүзүнүң байдалындан ...ылга чокка чурттаар чер-биле ханды...

... пунктуну дараазында редакция-биле ...:

...Тыва Республиканың девискээринге ...р оран-сава садып азы тудуп алырын...идияны хамаатыларның шилип алга... бээр. Субсидия тускай сорулгалыг ...олгаш, ону өске хемчеглерге ажыг...орулгуг.»;

... пунктуну күжүн чидирген деп санаар; ...пунктуда «1-6» деп саннарны «1, 2, 4, ...деп саннар-биле солуур;

... пунктуда: ...ттап турар чериниң аайы-биле чоннуң ...камгалал органы» деп сөстерни «со...литика адырында Тыва Республика...секчи эрге-чагырга органы» деп сөс...е солуур;

...ки абзацты күжүн чидирген деп ...

... пунктуда «Чурттап турар чериниң ...ле чоннуң социал камгалал органы» ...терни «Социал политика адырында Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органы» деп сөстер-биле солуур;

17-ги пунктуда «чурттап турар чериниң аайы-биле чоннуң социал камгалал органы» деп сөстерни «социал политика адырында Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органы» деп сөстер-биле солуур;

18-ки пунктунуң бирги абзазында «учет херээнде» деп сөстерге «ажылдаар 5 (беш) хүннүң дургузунда» деп сөстерни немээр;

19-ку пунктуда бирги абзацты дараазында редакция-биле бижиир:

«19. Социал политика адырында Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органының кииргени документизин Тыва Республиканың Ведомстволар аразында комиссиязы кварталда чаңгыс катап көөр. Тыва Республиканың Ведомстволар аразында комиссиязы хамаатыларга субсидияны бээриниң дугайында шиитпирни чыылган соонда 20 (чээрби) хонуктуң дургузунда хүлээп алыр болгаш ону Тыва Республиканың Чазаанга бадыладыры-биле чорудар.»;

дараазында утказыг абзацты немээр:

«Тыва Республиканың Ведомстволар аразының комиссиязының үндүрген шиитпириниң дугайында дыңнадыгны билдириишкин ээзиниң чурттап турар черинче азы Тыва Республиканың Ведомстволар аразының комиссиязының шиитпирин Тыва Республиканың Чазаа бадылаан соонда 5 хонуктуң дургузунда дыңнадыр.»;

21-ги пунктуда «Бо чурумнуң база бюджет хоойлужудулгазының негелделери-биле дүүштүр» деп сөстерни «бир эвес акшаландырыышкын бар болза, Тыва Республиканың Чазааның чарлыынга ат салган соонда календарьлыг 15 (он беш) хонуктуң дургузунда» деп сөстер-биле солуур;

2) 2005 чылдың январь 1-ге чедир даңзыда туруп алган, чурттаар оран-сава байдалын экижидери негеттинип турар чамдык категорияның хамаатыларынга, оларның аразында хоочуннар, инвалидтер база инвалид уругларлыг өг-бүлелерге чурттаар чер садып (тудуп) алырынга субсидияны бээриниң чурумунуң капсырылгазында:

адында «2005 чылдың январь 1-ге чедир даңзыда туруп алган,» деп сөстерни ап кааптар;

«Тыва Республиканың күш-ажыл, социал болгаш аныяктар политиказының сайыды» деп сөстерни «Тыва Республиканың күш-ажыл болгаш социал политика сайыды» деп сөстер-биле солуур.

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш. ИРГИТ.

...а Республиканың Чазааның 2006 чылдың декабрь 13-те ...15 доктаалынга өскерилгелерни киирериниң дугайында

2010 чылдың ноябрь 1 № 468 Кызыл хоорай

... Республиканың Чазааның **доктаа...олза:**

1. Тыва Республиканың Чазааның 2006 чылдың декабрь 13-те «2005 чылдың январь 1-ге чедир даңзыда туруп алган, чурттаар оран-сава байдалын экижидери негеттинип турар Тыва Республиканың девискээринде чурттап турар чамдык категорияның хамаатыларынга, оларның аразында Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннары база дайынчы хөделиишкиннерниң хоочуннары, инвалидтер база инвалид ажы-төлдүг өг-бүлелерге чурттаар чер садып (тудуп) алырынга субсидияны бээрин шиитпирлээр талазы-биле Ведомстволар аразының комиссиязын тургузарының дугайында» № 1415 доктаалынга дараазында өскерилгелерни киирер:

1) адында «2005 чылдың январь 1-ге чедир даңзыда туруп алган,» деп сөстерни ап кааптар;

2) доктаалда:

эгезинде «2005 чылдың январь 1-ге чедир даңзыда туруп алган,» деп сөстерни ап кааптар;

1-ги пунктуда «2005 чылдың январь 1-ге чедир даңзыда туруп алган,» деп сөстерни ап кааптар;

3) Ведомстволар аразының комиссиязының составында:

К.Т. Дааваны составтан уштуп кааптар;

О.П. Тулуштуң албан-дужаалында «, секретары» деп сөстү ап каалтар;

дараазында кижилерни составче киирер:

А.С. Хоюгбан – Тыва Республиканың күш-ажыл болгаш социал политика сайыдының оралакчызы, даргазының оралакчызы;

Р.Д. Ондар — Тыва Республиканың Күш-ажыл болгаш социал политика яамызының хоочуннар болгаш инвалидтер, ажаалдатежээлде талазы-биле килдистиң начальниги, секретары;

4) Чурумда:

адында «2005 чылдың январь 1-ге чедир даңзыда туруп алган,» деп сөстерни ап кааптар;

1.1 пунктуну дараазында редакция-биле бижиир:

«1.1. Тыва Республиканың Чазааның 2006 чылдың май 16-да № 621 доктаалы-биле бадылааны, чурттаар оран-сава байдалын экижидери негеттинип турар чамдык категорияның хамаатыларынга, оларның аразында хоочуннар, инвалидтер база инвалид ажы-төлдүг өг-бүлелерге чурттаар чер садып (тудуп) алырынга субсидияны бээриниң чурумунуң 3-кү пунктузунда айыттынганы-биле федералдыг фондуда компенсацияларның көрдүнгени-биле федералдыг бюджеттиң акша-хөреңгизиниң шаа-биле көрдүнген сорулгага Тыва Республиканың республика бюджединче субвенция кылдыр шилчиткен акша-хөреңгини дорт адрестеп бээриниң айтырыын шиитпирлээри база субсидияны бээриниң шиитпирлээр механизмин сайзырангайжыдар сорулга-биле Тыва Республиканың девискээринде чурттап турар, чурттаар оран-сава байдалын экижидери негеттинип турар чамдык категорияның хамаатыларынга, оларның аразында Ада-чурттуң Улуг дайынының хоочуннары база дайынчы хөделиишкиннерниң хоочуннары, инвалидтер база инвалид ажы-төлдүг өг-бүлелерге чурттаар чер садып (тудуп) алырынга субсидияны бээрин шиитпирлээр талазы-биле Ведомстволар аразының комиссиязын (дараазында – комиссия) тургускан.

2.3 пунктуда «Тыва Республиканың Күш-ажыл, социал политика яамызы» деп сөстерни «социал политика адырында Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органы» деп сөстер-биле солуур;

5.7 пунктуда «Тыва Республиканың Күш-ажыл, социал политика яамызы» деп сөстерни «социал политика адырында Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органы» деп сөстер-биле солуур;

6.4 пунктуда «Тыва Республиканың Күш-ажыл, социал политика яамызы» деп сөстерни «социал политика адырында Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органы» деп сөстер-биле солуур.

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш. ИРГИТ.

Тыва Республиканың Хамааты байдалдар актыларының бижилгезиниң эргелелиниң база ооң тургузуунуң дугайында дүрүмге өскерлиишкиннерни киирериниң дугайында

2010 чылдың ноябрь 1 № 469 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Хамааты байдалдар актыларының бижилгезиниң эргелелиниң (Агентилелдиң) ажыл-чорудулгазын сайзырангайжыдар сорулга-биле, Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың Чазааның 2007 чылдың июнь 1-де № 641 доктаалы-биле бадылааны, Тыва Республиканың Хамааты байдалдар актыларының бижилгезиниң эргелелиниң (Агентилелдиң) база ооң тургузуунуң дугайында дүрүмге дараазында өскерлиишкиннерни киирер:

а) дүрүмде:

1-ги пунктуга дараазында утказыг домакты немээр:

«Допчулаан ады – ТР-ниң ХБАБ Эргелели (Агентилел).»;

15.1 пунктуну дараазында редакция-биле бижиир:

«15.1. ТР-ниң ХБАБ Эргелелинде (Агентилел) хувааттынган функцияларның болгаш хемчеглерниң күүселдези дээш ТР-ниң ХБАБ Эргелели (Агентилел) персоналдыг харыысалгалыг болгаш ажыл-чорудулганың нийти удуртулгазын башкарар;

ТР-ниң ХБАБ Эргелелиниң (Агентилел) ажылдакчыларының болгаш оралакчыларының албан-дужаалының хүлээлгелерин тодарадыр»;

15.2.2 пунктуда «аппараттың» деп сөстү ап каалтар;

15.4 пунктуда «аппараттың» деп сөстү ап каалтар;

15.6 пунктуда «аппараттың» деп сөстү ап каалтар;

15.8 пунктуда «дужаалдарны үндүрер» деп сөстүң соонда «база айтыышкыннарны» деп сөстерни немээр»;

15.12 пунктуну дараазында утка-биле немээр:

«Россия Федерациязының база Тыва Республиканың амгы хоойлужудулгаларынга дүүштүр өске-даа төлээлеттирген ажылдарны кылыр»;

б) дараазында редакция-биле тургузуун бижиир:

«Хамааты байдалдар актыларының бижилгезиниң эргелелиниң (Агентилелдиң) ТУРГУЗУУ

Начальник

Саң-хөө, учет болгаш отчет килдизи – 6

Килдис начальниги — 1
Кол специалист — 2
Ажыл-агый эргелекчизи — 1
Чолаачы — 1
Кассир — 1

Начальниктиң оралакчызы — 1

Актылар номнарының учеду, ажылдаары база кадагалаарының килдизи – 5

Килдис начальниги — 1
Начальниктиң оралакчызы — 1
Кол специалист — 3

Кожууннарда болгаш хоорайларда ХБАБ-тың территориалдыг органы

Удуртукчу-кол специалист – 12
Удуртукчу-башкарыкчы специалист — 8
Кол специалист — 2
Башкарыкчы специалист — 5
I разрядтың специализи — 11

Күрүне албаны, кадрлар болгаш документ долдурарының килдизи — 5

Килдис начальниги — 1
Начальниктиң оралакчызы — 1
Кол специалист — 1
Башкарыкчы специалист — 1
Херектер эмгелекчизи — улуг инспектор — 1

Организастыг ажылдың килдизи — 3

Килдис начальниги — 1
Начальниктиң оралакчызы — 1
Кол специалист — 1

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш. ИРГИТ.

«Тыва Республиканың Чазааның Ажыл-агый эргелели» Тыва Республиканың күрүнениң автономнуг албан черинң Уставынга өскерилгелерни киирериниң дугайында

2010 чылдың ноябрь 11 № 491 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. «Тыва Республиканың Чазааның Ажыл-агый эргелели» Тыва Республиканың күрүнениң автономнуг албан черин «Тыва Республиканың күрүне эрге-чагыргазының Күүсекчи болгаш хоойлужудулга органнарының ажыл-агый эргелели» деп эде адаар.

2. Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың декабрь 24-те «Тыва Республиканың Чазааның Ажыл-агый эргелели» Тыва Республиканың күрүнениң автономнуг албан черин тургузарының дугайында» №777 доктаалы-биле бадылааны «Тыва Республиканың Чазааның Ажыл-агый эргелели» Тыва Республиканың күрүнениң автономнуг албан чериниң Уставынга дараазында өскерилгелерни киирер:

1) адында «Чазааның» деп сөстү «күрүне эрге-чагыргазының күүсекчи болгаш хоойлужудулга органнарының» деп сөстер-биле солуур;

2) 1.1 пунктуда «Чазааның эргелели» деп сөстерни «күрүне эрге-чагыргазының күүсекчи болгаш хоойлужудулга органнарының эргелели» деп сөстер-биле солуур;

3) 1.3 пунктуда:

«Чазааның Ажыл-агый эргелели» сөстерни «күрүне эрге-чагыргазының күүсекчи болгаш хоойлужудулга органнарының Ажыл-агый эргелели» деп сөстер-биле солуур;

«ТР-ниң Чазааның ажыл-агый эргелели» деп сөстерни « ТР-ниң Ажыл-агый эргелели» деп сөстер-биле солуур;

4) 1.6 пунктуда «Чазааның» деп сөстерни ап кааптар;

5) 2.1 пунктунуң ийиги база үшкү абзацтарын дараазында редакция-биле бижиир:

«Тыва Республиканың Чазааның Даргазының (дараазында – Чазак Даргазының), Тыва Республиканың Чазааның (дараазында – Чазак), Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентиниң) (дараазында – Дээди Хурал), Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязының, Тыва Республиканың Чазааның Аппарадының, Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагырга органнарының, ооң иштинде Парлалга бажыңының база Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу, 1 «б» бажың деп адресте административтиг бажыңда, ол ышкаш Тыва Республиканың хоойлужудулга актыларында көрдүнген таварылгаларда Тыва Республиканың өске-даа күрүне албан черлериниң ажыл-чорудулгазының материал-техниктиг хандырылгазын хандырар;

Чазак бажыңының, Дээди Хуралдың (парламентиниң), Парлалга бажыңының база Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу, 1 «б» бажың деп адресте административтиг бажыңда албан черлериниң техниктиг болгаш санитарлыг чогуур байдалын, ажыл-агый хандырылгазын чөптүг хандырар. Чазактың эрттирип турар хемчеглерин хандырар.»;

6) 2.3.1 пунктуда:

бирги абзацта «Чазааның» деп сөстерниң соонда «,Парлалга бажыңының» деп сөстерни киирер;

сески абзацта «Чазак Бажыңында болгаш ында өрээлдерде» деп сөстерни «Чазак Бажыңында, Парлалга бажыңында база Дээди Хуралда болгаш ында өрээлдерде» деп сөстер-биле солуур;

он дөрткү абзацта «Чазак Бажыңы» деп сөстерни «Чазак Бажыңының, Парлалга бажыңының база Дээди Хуралдың (парламентиниң)» деп сөстер-биле солуур;

7) 2.3.2 пунктунуң ийиги абзазын дараазында редакция-биле бижиир:

«Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязының, Чазак Аппарадының ажылдакчыларын оргтехника, офис эттсеви биле канцелярия дериг-херекселдери-биле хандырбышаан, оларны камныг чарыгдаарының контролюн чорудар»;

8) «Тыва Республиканың Чазааның Ажыл-агый эргелели» КАЭ-ниң тургузуун дараазында редакция-биле бижиир:

«Тыва Республиканың күрүне эрге-чагыргазының күүсекчи болгаш хоойлужудулга органнарының ажыл-агый эргелели» КАЭ-ниң тургузуу»

«Тыва Республиканың күрүне эрге-чагыргазының күүсекчи болгаш хоойлужудулга органнарының ажыл-агый эргелели» КАЭ-ниң тургузуунда дараазында кезектер кирип турар:

Чазак бажыңының, Дээди Хуралдың (парламентиниң), Парлалга бажыңының база Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу, 1 «б» бажың деп адресте административтиг бажыңда электри болгаш ажыл-агый хандырылгазының цеги;

парлалга цеги;

садыг болгаш ниитиниң чемненилге цеги;

«Кызыл хоорайда Аэропорт» КУБ-да албан-езузунуң делегацияларын хүлээп алыр зал;

9) капсырылгада «Тыва Республиканың Чазааның Ажыл-агый эргелели» деп сөстерни «Тыва Республиканың күрүне эрге-чагыргазының Күүсекчи болгаш хоойлужудулга органнарының ажыл-агый эргелели» деп сөстер-биле солуур.

3. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Ш. ИРГИТ.

«Тыва Республиканың Чазааның Автобаазазы» Тыва Республиканың күрүнениң автономнуг албан чериниң Уставынга өскерилгелерни киирериниң дугайында

2010 чылдың ноябрь 11 № 492 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. «Тыва Республиканың Чазааның Автобаазазы» Тыва Республиканың күрүнениң автономнуг албан черин «Тыва Республиканың күрүне эрге-чагыргазының Күүсекчи болгаш хоойлужудулга органнарының ажыл-чорудулгазын хандырарының талазы-биле автобаазазы» деп эде адаар.

2. Тыва Республиканың Чазааның 2008 чылдың декабрь 24-те «Тыва Республиканың Чазааның Автобаазазы» Тыва Республиканың күрүнениң автономнуг албан черин тургузарының дугайында» №778 доктаалы-биле бадылааны «Тыва Республиканың Чазааның Автобаазазы» Тыва Республиканың күрүнениң автономнуг албан чериниң Уставынга дараазында өскерилгелерни киирер:

1) адында «Чазактың Автобаазазы» деп сөстерни «күрүне эрге-чагыргазының Күүсекчи болгаш хоойлужудулга органнарының ажыл-чорудулгазын хандырарының талазы-биле автобаазазы» деп сөстер-биле солуур»;

2) 1.1 пунктуда «Чазактың Автобаазазы» деп сөстерни «күрүне эрге-чагыргазының Күүсекчи болгаш хоойлужудулга органнарының ажыл-чорудулгазын хандырарының талазы-биле автобаазазы» деп сөстер-биле солуур»;

3) 1.3 пунктуда «Чазактың Автобаазазы» деп сөстерни «күрүне эрге-чагыргазының Күүсекчи болгаш хоойлужудулга органнарының ажыл-чорудулгазын хандырарының талазы-биле автобаазазы» деп сөстер-биле солуур»;

«ТР-ниң Чазааның Автобаазазы» КАБ» деп сөстерни «ТР-ниң Автобаазазы» КАБ» деп сөстер-биле солуур;

4) 1.6 пунктуда «ТР-ниң Чазааның Автобаазазы» КАБ» деп сөстерни «ТР-ниң Автобаазазы» КАБ» деп сөстер-биле солуур;

5) 2.1 пунктуну дараазында редакция-биле бижиир:

«2.1. «Тыва Республиканың Чазааның Даргазының (дараазында – Чазак Даргазының), Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентиниң) (дараазында – Дээди Хурал), Тыва Республиканың Чазааның (дараазында – Чазак), Тыва Республиканың Чазааның Даргазының Канцеляриязының (дараазында – Чазак Даргазының Канцеляриязының), Тыва Республиканың Чазааның Аппарадының (дараазында – Чазак Аппарадының), ол ышкаш Тыва Республиканың хоойлужудулга актыларында көрдүнген таварылгаларда Тыва Республиканың өске-даа күрүне албан черлериниң ажыл-чорудулгазының автотранспорт-биле хандырылгазын хандырар сорулга-биле албан черин тургускан.»;

6).2.3.1 пунктунуң үштен алдыгы абзацка чедир дараазында редакция-биле бижиир:

«Чазак Даргазынга;

Дээди Хуралдың даргазынга, Дээди Хуралдың депутаттарынга;

Чазак Даргазының оралакчылары[...], Тыва Республиканың күүсекчи эрге-чагы[...] органнарының удуртукчуларынга;

бадылаан даңзы езугаар Чазак Дарга[...]ның Канцеляриязының, Чазак Аппарады[...] эрге-дужаалдыг кижилеринге;».

2. Бо доктаалды «Тувинская прав[...] болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

Тыва Республиканың Чазааның Дарг[...]зының бирги оралакчызы Ш. ИРГИТ

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизинин[...] «Тыва Республиканың Улуг Хуралының 2007 чылдың нояб[...] 27-де «2008-2010 чылдарда Тыва Республикада көдээ ажы[...] агыйны хөгжүдери болгаш көдээ ажыл-агый продукциязының, чиг эт болгаш аъш-чем рыногун таарыштырары» деп № 463 ХП-II доктаалы-биле бадылаан[...] республиканың тускай сорулгалыг программазынга өскерилгелерни киирериниң дугайында» доктаалдың төлевилелин Тыва Республиканың Дээди Хуралынга (парламентизинге) сайгарып көөрүн киирериниң дугайынд[...]

2010 чылдың ноябрь 19 № 517 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

Тыва Республиканың Дээди Хуралының (парламентизиниң) «Тыва Республиканың Улуг Хуралының 2007 чылдың ноябрь 27-де «2008-2010 чылдарда Тыва Республикада көдээ ажыл-агыйны хөгжүдери болгаш көдээ ажыл-агый продукциязының, чиг эт болгаш аъш-чем рыногун таарыштырары» деп № 463 ХП-II доктаалы-биле бадылааны республиканың тускай сорулгалыг программазынга өскертилгелерни киирериниң дугайында» доктаалдың төлевилелин Тыва Республиканың Дээди Хуралынга (парламентизинге) сайгарып көөрүн чөпшээрээр болгаш киирер.

2. Тыва Республиканың Дээди Хуралынга (парламентизинге) ук доктаалдың төлевилелин сайгарып көрүп турда, Тыва Республиканың Чазааның албан-езузунуң төлээзи кылдыр Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызының хүлээлгезин күүседип турар – Тыва Республиканың к[...] ажыл-агый болгаш аъш-чем сайыды [...] Енданны томуйлаар.

3. Тыва Республиканың Чазааның 2[...] чылдың декабрь 17-де «Тыва Республика[...] Улуг Хуралының 2007 чылдың ноябрь 2[...] «2008-2010 чылдарда Тыва Республи[...] көдээ ажыл-агыйны хөгжүдери бол[...] көдээ ажыл-агый продукциязының, чи[...] болгаш аъш-чем рыногун таарыштыра[...] деп № 463 ХП-II доктаалы-биле бадыла[...] республиканың тускай сорулгалыг прог[...] мазынга өскерилгелерни киирериниң д[...]йында» Тыва Республиканың Улуг Х[...]лының Хоойлужудулга палатазының док[...]лының төлевилелин Тыва Республика[...] Улуг Хуралының Хоойлужудулга палата[...]га сайгарып көөрү-биле киирериниң д[...]йында» № 607 доктаалын күжүн чидирген[...] санаар.

Тыва Республиканың Чазаан[...] Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Тыва Республиканың Чазааның кирип турары төлевил[...]

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ДЭЭДИ ХУРАЛЫ (ПАРЛАМЕНТ)

ДОКТААЛ

«Тыва Республиканың Улуг Хуралының 2007 чылдың ноябрь 27-де «200[...] 2010 чылдарда Тыва Республикада көдээ ажыл-агыйны хөгжүдери болг[...] көдээ ажыл-агый продукциязының, чиг эт болгаш аъш-чем рыногун таарыштырары» деп № 463 ХП-II доктаалы-биле бадылааны республикан[...] тускай сорулгалыг программазынга өскерилгелерни киирериниң дугайында»

Тыва Республиканың Дээди Хуралының **доктаадыры болза:**

1. «Тыва Республиканың Улуг Хуралының 2007 чылдың ноябрь 27-де «2008-2010 чылдарда Тыва Республикада көдээ ажыл-агыйны хөгжүдери болгаш көдээ ажыл-агый продукциязының, чиг эт болгаш аъш-чем рыногун таарыштырары» деп № 463 ХП-II доктаалы-биле бадылааны республиканың тускай сорулгалыг программазынга (дараазында – Программа) дараазында өскерилгелерни киирер:

1) Программаның паспортунда «Программаның акшаландырыышкынының дөстери болгаш хемчээли» деп чүүлдү дараазында редакция-биле бижиир:

«2008-2012 чылдарда Программаның акшаландырыышкынының хемчээли федералдыг бюджеттен — 957,188 млн. рубль (2008 чылда – 341,9 млн. рубль, 2009 чыл[...] 331,60 млн. рубль, 2010 чылда 283,688 [...] рубль). Республика бюджединден – 454,[...] млн. рубль (2008 чылда – 155,0 млн. ру[...] 2009 чылда – 172,998 млн. рубль, 2010 чы[...] – 126,300 млн. рубль). Бюджеттен өске [...]терден – 2468,2 млн. рубль (2008 чылда – 7[...] млн. рубль, 2009 чылда – 845,1 млн. ру[...] 2010 чылда – 845,4 млн. рубль).»;

2) Программаның IX кезээн дараазы[...] редакция-биле бижиир:

«IX. Программаның курлавыр хандыр[...]газы болгаш ону боттандырарының [...] индикатору.

2008-2012 чылдарда Программа[...] акшаландырыышкынының нийти хемч[...] федералдыг бюджеттен 957,188 млн. ру[...] республика бюджединден 454,298 млн. ру[...] болур.

Программаның курлавыр хандырылгазы

	Акшаландырыышкынның дөстери, млн. рубль		
Чылдар	Федералдыг бюджет	Республика бюджеди	Бюджеттен өске дөстер
2008	341,900	155,000	777,700
2009	331,600	172,998	845,100
2010	283,688	126,300	845,400
Шупту	957,188	454,298	2468,200

Программаның хемчеглерин боттандырары-биле холбашкан акша-хөреңгиниң үлелгезин № 2 капсырылгада киирген.

Программаның боттандырарының кол индикаторларын № 3 капсырылгада киирген.

Тыва Республиканың республика бюджединден Программаның курлавыр хандырылгазын № 4 капсырылгада киирген.»;

3) № 2 капсырылганы чаа редакция-би[...] бижиир.

2. Бо доктаал хүлээп алган хүнүн[...] эгелеп күш кирер.

Тыва Республиканың Дээди Хура[...]лының (парламентизиниң) дарга[...] К.ДАВАА.

ва Республиканың девискээринде бөрүлерни узуткааны ш аңчыларга шаңнал акшаларын төлээриниң Чурумунга өскерилгелерни киирериниң дугайында

2010 чылдың декабрь 2 № 535 Кызыл хоорай

а Республиканың Чазааның **доктаа-
болза:**
ыва Республиканың Чазааның 2009
декабрь 17-де № 637 доктаалы-биле
аны Тыва Республиканың девискээ-
өрүлерни узуткааны дээш аңчыларга
акшаларын төлээриниң Чурумунга
ында өскерилгелерни киирер:
-ги пунктуда «база узуткаары» деп
п каaптар;
-ги пунктуда «.2009 чылдың майдан
ес үеде узуткаан бөрүлер дээш шаң-
шаларны төлээр» деп сөстерни ап
;
-кү пунктуну күжүн чидирген деп

-кү пунктуда:
ирги абзацта «кожууннуң районнар
да килдизи» деп сөстерни «Тыва Рес-
ның ветеринария хайгааралының та-
ле албаны» деп сөстер-биле солуур;
шкү абзацта «үндүрүг органының уче-
ургустунганының дугайында херечи-
хоолгазы» деп сөстерни «аңныыр
циязынга аңнаар курлавырны
га талон» деп сөстер-биле солуур;
ки пунктуда:
ирги абзацта «кожууннуң районнар
а килдизи» деп сөстерни «Тыва Рес-
ның ветеринария хайгааралының
-биле албаны» деп сөстер-биле

иги абзацта «бээр» деп сөстү «дол-
еп сөс-биле, «бөрүнүң кежин хүлээ-
угайында» деп сөстерниң соонда
продукцияга талонну кожар» деп
сөстерни немээр;

в) үшкү абзацта «дужааган» деп сөстү «хүлээп алган (бүрүткеттинген)» деп сөстер-биле солуур;

г) дөрткү абзацты дараазында редакция-биле бижиир:

«- республика девискээринде бөрүлерни узуткааны дээш шаңнал акшаларын төлээринге акша-хөреңгини тускай сорулгалыг чарыгдааның дугайында отчетту Тыва Республиканың Аңныыр болгаш балыктаашкын талазы-биле күрүне комитеди Тыва Республиканың Саң-хөө яамызынга отчеттуг үениң дургузунда ай санында 15-тиң хүнүнге чедир дужаар.»

б) 6-гы пунктуну дараазында редакция-биле бижиир:

«6. Тыва Республиканың Ветеринария хайгааралының талазы-биле албанның харыысалгалыг кижизи бөрүнүң дужааттынган кежин регистрациялаан соонда, хүлээп алган (регистрациялаан) бөрү кештерин учет дептеринге (дараазында – журналга) база хамаатыга (аңчыга) шаңнал төлевирин айтып, дужааттынган бөрү кештеринге тускай уттээр херексел-биле им-демдекти кылгаш, ол кешти аңчыга (хамаатыга) дедир эгидип бээр.

Журналга аңчы (хамааты) узуткаан бөрүлериниң кештерин дамчыткан дугайында атты салыр.»

7) 7-ги пунктуну күжүн чидирген деп санаар.

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

**Тыва Республиканың Чазааның Дарга-
зының бирги оралакчызы Ш. ИРГИТ.**

2011-2013 чылдарда «Тыва Республиканың өөредилге истемазынга күрүне дылдары» республиканың тускай орулгалыг программазын бадылаарының дугайында

2010 чылдың ноябрь 1 № 457 Кызыл хоорай

Республиканың Чазааның **док-
ы болза:**
-2013 чылдарда «Тыва Республи-
өөредилге системазынга күрүне
дылдары» республиканың тускай сорулгалыг программазын бадылаар.

**Тыва Республиканың Чазааның Дарга-
зының бирги оралакчызы Ш. ИРГИТ.**

Тыва Республиканың Чазааның 2010 чылдың ноябрь 1-де №457 доктаалы-биле бадылаан

13 чылдарда «Тыва Республиканың өөредилге системазынга күрүне дылдары» республиканың тускай сорулгалыг программазы

-2013 чылдарда «Тыва Республиканың өөредилге системазынга күрүне
лдары» республиканың тускай сорулгалыг программазының паспорту

рамманың ады—2011-2013 чылдарда
еспубликаның өөредилге сис-
а күрүне дылдары» республиканың
орулгалыг программазы.
рамманы ажылдап кылыр дугайын-
ир хүлээп алган хүнү—2010 чылдың
е Тыва Республиканың Чазааның
лда республиканың тускай сорул-
ограммаларының төлевилелдерин
кылырының дугайында» №164-р
ыны.
рамманың күрүне чагыкчызы—
спубликаның Өөредилге, эртем
ныяктар политиказының яамызы.
рамманың кол ажылдап кылыкчы-
ыва Республиканың Өөредилге, эр-
аш аныяктар политиказының яамы-
Республиканың Өөредилге, эртем
ныяктар политиказының яамызы-
ационал школаның сайзырал
у» күрүне эртем албан чери.
рамманы күүседир хуусаазы—2011-
дар.
рамманың сорулгазы болгаш кылыр
и—Программаның сорулгазы—
аш орус дылдарны камгалап арттты-
өөрениринге болгаш сайзырады-
йдалдарны тургузары, күрүнениң
дыг өөредилге стандарттарын хү-
аны-биле холбаштыр Тыва Рес-
ың өөредилге системазынга
ашкылаарын сайзыраңгайжыдары;
рамманың кылыр чүүлдери—орус
ыва дылдарның нормаларын шиң-
ырының, дылды шын ажыглаары-
аш чугаа культуразының деңнелин
иниң талазы-биле хемчеглерни
ыва дылга төрээн дыл болгаш өске
ыр өөредириниң, орус дылды эге
лиг школаларынга өөредилгениң
ыва) дылынга өөредириниң метод-
артыры; күрүнениң федералдыг
е стандарттарының чаа негелделе-
штүр тыва литератураны өөреди-
ка-шынарын болгаш методтарын
; тыва дылды информастыг улуг
же идепкейлиг киирери; тыва дыл-
лге болгаш чечен чогаал номнарын
үндүрерин деткиири; орус дыл болгаш литература башкылаар специалистерниң белеткелиниң шынарын бедидери; чугаа культуразының болгаш дылдар аразының боттарынга хүндүткелдиң нииті деңнелин бедидери.

Программаның күүседикчилери—Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының яамызы, Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының яамызының «Национал школаның сайзырал институду» күрүне эртем албан чери, —Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының яамызының кадрларны эде белеткээриниң болгаш мергежилин бедидериниң Тыва күрүне институду, эге, ортумак болгаш дээди профессионал өөредилге албан черлери (дугуржулга езугаар), Тыва Республиканың муниципалдыг тургузугларының чагыргалары (дугуржулга езугаар).

Акшаландырыышкынның хемчээли болгаш дөстери—республика бюджединиң акша-хөреңгизиниң күсели-биле 2011—2013 чылдарда Программаны акшаландырарының хемчээли 10440,0 муң рубль, ооң иштинде:

2011 чылда—1000,0 муң рубль;
2012 чылда—4350,0 муң рубль;
2013 чылда—5090 муң рубль.

Программаны күүсеткен соонда чедип алдынар түңнелдер—тыва дылдың өөредилге баазазын быжыглаары болгаш калбаргеттыры; орус болгаш тыва дылдар база литература талазы-биле болгаш оларны өөредириниң методтарының талазы-биле ханы болгаш дузалал шенелделерни чорудары; тыва болгаш орус дылдарга өөредилгениң шынарын экижидери; дылдар билириниң, өөреникчилерниң тыва-орус, орус-тыва дыл харылзааларының деңнелин бедидери; тыва дылды информастыг улуг делгемче киирери; чаштарны болгаш элээдилерни тыва болгаш орус уран-чечен чогаалдарны сонуургаар кылдыр чаңчыктырары.

Программаның көргүзүглери (индикаторлары)—этнокультурлуг (орус) кезектиг өөредилге албан черлериниң санын 3 хуу өстүрери; орус болгаш тыва дылдарда үнген өөредилге-методиктиг материалдарның болгаш школа назыны четпээн, нииті-билиг албан черлериниң болгаш эге профессионал өөредилгениң албан черлериниң өөредилге номнарының санын 20 хуу көвүдедири; нииті болгаш профессионал өөредилгениң системазының орус болгаш тыва дылдарны эки билир доозукчуларының санын 12 хуу өстүрери; муниципалдыг өөредилге албан черлеринге орус дыл болгаш литература башкылары кылдыр ажылга кирип алган дээди өөредилге черлериниң филология факультеттериниң доозукчуларының санын 15 хуу өстүрери.

Программаның күүселдезиниң контролюн организастаар система—Программаның хемчеглеринге болгаш ооң күүсеттинип турарынга контрольду Тыва Республиканың Чазааның Аппарады боттандырар. Тыва Республиканың Өөредилге, эртем болгаш аныяктар политиказының яамызы Программаның күүселдезиниң дугайында отчетту ай санында белеткээр болгаш ону доктааттынган чурум езугаар Тыва Республиканың Экономика яамызынче болгаш Тыва Республиканың Саң-хөө яамызынче киирер.

Тыва Республиканың күрүне демдектерин, Тыва Республиканың Күрүне сүлдезин чураан таңмаларны болгаш бланк-майыктарны белеткээриниң, ажыглаарының, шыгжаарының болгаш чок кылырының Чурумунуң 1.3 болгаш 3.1. пунктуларынга өскерилгелер киирериниң дугайында

2010 чылдың сентябрь 3 №366 Кызыл хоорай

Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Тыва Республиканың күрүне демдектерин, Тыва Республиканың Күрүне сүлдезин чураан таңмаларны болгаш бланк-майыктарны белеткээриниң, ажыглаарының, шыгжаарының болгаш чок кылырының 2010 чылдың апрель 21-де Тыва Республиканың Чазааның №149 доктаалы-биле бадылааны Чурумунга дараазында өскерилгелерни киирер:

1.3. пунктунуң ийиги абзазында «Россия Федерациязы» деп сөстерни «Тыва Республика» деп сөстер-биле солуур;

3.1. пунктуну дараазында эдилге-биле бижиир:

«3.1. Хүлээлгелерни онаары болза:

Тыва Республиканың белеткеттинген күрүне демдектерин, Тыва Республиканың Күрүне сүлдезин чураан таңмаларны болгаш бланк-майыктарны, Тыва Республиканың Күрүне сүлдезиниң чуруу кирген таңмаларның клишелерин болгаш кудуп каан хоолгаларын шыгжаарынга байдалдарны тургузар талазы-биле—оларны белеткээн организацияларның удуртукчуларынга, хуу сайгарлыкчыларга чагыкчыга дамчыткыжеге чедир;

Тыва Республиканың Күрүне сүлдезин, Тыва Республиканың Күрүне тугун шыгжаарын хандырарын болгаш ажыглаарының чурумун сагыырын—күштүг болуп турар хоойлуга дүүштүр оларны ажыглап турар күрүне эрге-чагырга органнарынга, тус чер бот-башкарылга органнарынга, юридиктиг черлерге болгаш тус-тус кижилерге.

Тыва Республиканың Күрүне сүлдезин чураан таңмаларның болгаш бланк-майыктарның учедун Тыва Республиканың күрүне органнары болгаш муниципалдыг тургузугларының тус чер бот-башкарылга органнары кылыр. Өрттенмес сейфтерде кадагалаттынган Тыва Республиканың Күрүне сүлдезин чураан таңмалар болгаш бланк-майыктар-биле ажылдаарын органның удуртукчузунуң дужаалы-биле азы айтыышкыны-биле төлээлеткени албан-дужаалдыг кижиге чөпшээрээр.».

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

**Тыва Республиканың Чазааның
Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.**

2009-2010 чылдарда «Тыва Республикага биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту күрүнеден деткиири болгаш сайзырадыры» республиканың тускай сорулгалыг программазынга өскерилгелер киирериниң дугайында

2010 чылдың октябрь 6 №391 Кызыл хоорай

Биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту сайзырадыр болгаш деткиир талазы-биле күрүне политиказының күүселдезин хандырар, таарымчалыг байдалдарны тургузар болгаш рынок харылзааларының инфраструктуразын сайзырадыр, биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чоруктуң саң-хөө деткимчезиниң чаа хевирлерин болгаш аргаларын шиңгээдип алыр сорулга-биле Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. 2008 чылдың октябрь 16-да Тыва Республиканың Чазааның №634 доктаалы-биле бадылааны 2009-2010 чылдарда «Тыва Республикага биче болгаш ортумак сайгарлыкчы чорукту күрүнеден деткиири болгаш сайзырадыры» республиканың тускай сорулгалыг программазының капсырылгаларынга дараазында өскерилгелерни киирер:

1) №1 капсырылгада «-биче акшаландырыышкынны (биче саң-хөө организацияларынга субсидия бээрин) сайзырадырынга идиг бээр» деп сөстерни «-немелде бүдүрүлге шөлдерин тургузары-биле «Тыва Республиканың «бизнес-инкубатору» КАА-га субсидия бээри» деп сөстер-биле солуур;

2) №2 капсырылгада:

3.1.7 бөлүкте «-биче акшаландырыышкынны (биче саң-хөө организацияларынга субсидия бээрин) сайзырадырынга идиг бээр» деп сөстерни «-немелде бүдүрүлге шөлдерин тургузары-биле «Тыва Республиканың «бизнес-инкубатору» КАА-га субсидия бээри» деп сөстер-биле солуур;

5.1. бөлүкте «эгелеп чоруур» деп сөстерни ап каaптар.

2. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

**Тыва Республиканың Чазааның
Даргазы Ш. КАРА-ООЛ.**

«Тыва Республиканың Өвүр кожууну» муниципалдыг районнуң девискээринде көдээ ажыл-агыйга көрдүнген черлер категорияның чер участоктарын үлетпүр болгаш өске-даа тускай ажыглалдың черлериниң категориязынче шилчидериниң дугайында

2010 чылдың сентябрь 24 №382 Кызыл хоорай

«Тыва Республиканың Өвүр кожууну» муниципалдыг районнуң чагыргазының диләэн болгаш көдээ ажыл-агыйга көрдүнген черлер категорияның чер участоктарын үлетпүр болгаш өске-даа тускай ажыглалдың черлериниң категориязынче шилчидериниң дугайында материалдарны өөренип көргеш, Россия Федерациязының Чер кодекизиниң 8 чүүлүнүң 1 кезээн, 2004 чылдың декабрь 21-де «Черлерни азы чер участоктарын бир категориядан өскезинче шилчидериниң дугайында» №172-ФХ Федералдыг хоойлуну удуртулга болдургаш, Тыва Республиканың Чазааның **доктаадыры болза:**

1. Күрүнениң айыыл чок чоруун хандырар сорулга-биле Хандагайты эрттирилге пунктузун эде кылыр талазы-биле төлевилелшинчилел ажылдарын кылып чорударынга 83000 дөрбелчин метр, кадастр дугаары 17:07:0302001:227, ам турар Хандагайты каайлы постузунуң барыын талазында турар чер участогун көдээ ажыл-агыйга көрдүнген черлер категориязындан үлетпүр болгаш өске-даа тускай ажыглалдың черлериниң категориязынче капсырылга езугаар шилчидер.

2. Бо доктаалдың хоолгазын шимчевес хөреңгилерниң күрүне кадастрының документилеринге өскерилгелер киирер кылдыр Күрүне бүрүткелиниң, кадастрның болгаш картографияның федералдыг албанының Тыва Республика талазы-биле эргелелинче чорудар.

3. Бо доктаалды «Тувинская правда» болгаш «Шын» солуннарга парлаар.

4. Бо доктаалдың күүселдезинге контрольду Тыва Республиканың Чер болгаш өнчү-хөреңги харылзааларының яамызынга дагзыр.

**Тыва Республиканың Чазааның Дарга-
зының бирги оралакчызы С. ТЕН.**

В.С. Салчактың 50 харлаанынга

ТЫВА ЧОГААЛДЫҢ СУДАЛЫН ТУТКАН ШИНЧЭЭЧИ

«Төрээн дылым, хандыр биликсээш, мен
Дөзүн казып, угуң уктап, төөгүже,
Буурул баштыг ирейлерниң тоолдарынче,
Бурун шагның дүп чок ханы ээреминче
Шымнып киргеш, дазыл, даштың аразында
Чылдан чылче чажыртынып, чыглып чыдар
Эгээртинмес шыгжамырың чартык-чамдыын
Эрик черже ушта тыртып алгылаар мен...»

(Э.Мижиттиң «Төрээн дылым» деп шүлүүнден).

1. Эртемче оруу: башкы, чыыкчы, шинчээчи

Тыва чогаал шинчээчизи, бистиң коллегавыс Василий Савырович Салчак бо чылдың декабрь 14-те 50 харлаан юбилейин, эртем далайынче шымнып киргенден бээр 20 чыл оюн демдеглеп эртирип турар.

Эртем ажылы деп чымыштыг мергежилди шилип алган кижи бүрүзүнүң оруу каалама, дески черле болбас. Ол орукка алыс шынны дилеп тывар дээш үзүкдоктаал чок дилээшкиннерден-даа адырылбас, оңгул-чиңгилдиг шаптараазыннарга-даа таваржыр, сорунзалыг хуулгаазын күштен-даа чалгыннаныр...

В.С. Салчактың эртемче оруу өскелерден ылгалбас нарын, оңгулчуктарлыг боордан аңгыда, кымга-даа дөмейлешпес боттускайлаң кокпалыг. Ону ооң допчу намдары, ажыл-ижи херечилеп турар.

1989 чылдың төнчүзүнде ТДЛТЭШИ-ниң (амгы ады ТГШИ) литература болгаш аас чогаал килдизин ийи чарып аңгылапкан. Литература секторунга ажылдаар кылдыр чаңгыс мени, бо чүүлдүң авторун, арттырып каан. Институттуң ынчаардагы директору Ю.Л. Аранчын сураглыг чогаалчы Ю.Ш. Кюнзегешти чогаал шинчилээрибиле меңээ дузалажыр кижи кылдыр чалап алгаш, секторга ажылдаар чаа кадрлар, аргалыгла болза, эр хиндиктиг кижилер дилеп тыварын дааскан.

Мээң школадан бээр ынак башкым Сендеңмаа Алексеевна Сат ынчан № 2 школага төөгү башкылап турган. Сүме айтырып чеде бээримге, харамнаны-харамнаны бир эр, бир херээжен ийи аныяк башкыларны: «Эртемге сундулуг кижилер бо-дур» — дээш, Василий Савырович Салчак база Уран Алдын-ооловна Донгак-биле мени таныштырып каан...

1990 чылдың январьдан эгелеп В.С. Салчак ТДЛТЭШИ-ниң литература секторунга ажылдап эгелээн. Башкы ажылындан ужуктап алганы эртем ажылында ол (кыска-кыска үзүктелиишкиннерни санаваска) 20 чылдың нүүрүнде бараалгап келгени бо. Бо үениң дургузунда В.С. Салчак чогаал эртемин шинчилээриниң янзы-бүрү арга-дуржулгазын шиңгээдип ап, аңгы-аңгы үе-чадаларны эрткен: архив материалдары-биле ажыл, чогаалдарның сөзүглелин шинчилээри, чогаалчылардан материал чыыры, статьялар бижиири дээш, оон-даа өске.

В.С. Салчак — ниитизи-биле 3 номнуң, 30 ажыг эртем чүүлдериниң база 20 ажыг публицистиг ажылдарның автору.

Ооң кол темазы — Тываның Улустуң чогаалчызы С.Б. Пюрбюнуң амыдырал-чуртталгазы болгаш чогаадыкчы ажылы (*чогаал шинчилелдеринде ажылдарын делгереңгейи-биле У.А. Донгактың аңгы чүүлүнде бижээн ол солун арнынга дараазында үнер).*

Эгин кожа ажылдап келгеш эскергеним, ооң эртем ажылында эң кол «салымныг» сонуургалы болгаш уран мергежили — чыылда ажылы. Чогаалчылар-биле-даа, тоолчулар-биле-даа ажылдаанда, сагыш-сеткилинден улуг сонуургалдыг, фактылар чыып алыр дээш информантыдан-даа, архивте көктээн эрги саазыннардан-даа адырылбайн баар кижи. Ооң-биле кады чорааныывс Тываның кожууннарынче, Моол тываларынче (2001, 2003), Саян-Алтайның (2001, 2002) экспедицияларының үезинде В.С. Салчак бодунуң организакчы, чыыкчы мергежилин, кижилер-биле ээлдек-эвилеңин көргүзүп, езулугла чончу мөзү-бүдүжүн бадыткаан. «Дарыманың салгакчызы» деп адап, эш-өөрү ону үнелээр болгай бис.

Институттуң Бижимелдер фондузунга 2 чыл дургузунда (2001-2002) ажылдааш, архив материалдарын элээн чурумчуткан, компьютерже шилчидер ажылды эгелээн.

В.С. Салчактың чыып алган материалдары, ылаңгыя С.Б. Пюрбю дугайында, дыка хөй болгаш фактылар-биле бай. Ынчангаш ооң дугайында монографиязын бижип доозарын четтикпейн манап турар бис.

2. «Киштен киш кара, кижиден кижи кончуг»: хөй-ниитижизи, кижи бүдүжү, ук-ызыгууру

Эртем ажылынга бердингенинден аңгыда, В.С. Салчактың аажы-чаңында, кижи бүдүжүнде бир онзагай талазы — ооң патриотчу хамааты туружунуң быжыы, идепкейлии, хөй-ниитижизи дээрзин чон билир. Институттуң профкомунга үр чылда ажылдааш, коллективтиң ажыл-амыдыралынга бүгү сеткили-биле киржип, бодунуң хайымныг, идепкейлиг, дузааргак чоруун көргүскен. Бичии чаштарның утреннигинден эгелээш, аныяктарның спортчу маргылдааларын, бот-тывынгыр уран чүүлүн организастаар ажылды хөйнү чоруткан. Хоочуннарга ооң кичээнгейлии бир онзагай — улуг эртемденнеривистиң, чогаалчыларывыстың, тоолчуларывыстың бүгү-ле юбилейлеринге, байырлыг хемчеглелеринге дузалажып эрттиржир, оларның өөрүшкү-маңнайын-даа, ажыг-шүжүүн-даа үлежир дээнде бирги одуругда аныяк шыырактарның бирээзи Василий Савырович болурун кым-даа хөөредиг дивес.

Бүгүдеге көскү хөй-ниитиниң ажылын кылып шыдаарын ооң «Башкы» сеткүүлүнге (2000-2001 ч.ч.), Күрүнениң теле-радиокомпаниязынга (2002-2003 ч.ч.) дакпырлап ажылдааны, амгы үеде институттуң «Эртем сөзү», «Слово плюс» деп солуннарында журналист ажылы бадыткап турар.

Бүгү-ле хөй-ниитижи ажылдарының үнүп турар утка-дөзү, мен бодаарымга, ооң сонуургалдарының делгеминде, аажы-чаңының ажык-чазыында. Ындыг болганындан чамдыкта ол маргыы-даа апаар, дедир-даа апаар кижи. Эки чүвези — чазыгыычалында. Ол ыры-шүлүкке ынак, боду күүседикчи, башкарыкчы-конферансье, шыдыраага, хол бөмбүүнге шыырак спортчу. Автотехникум дооскан болгаш машина-техникага сонуургалдыг. Чоок эштери Бадарчийн Байярсайхан, Монгуш Борис олар-биле артист-даа апаар, хана солун редакторлары-даа апаар, спортчулар-даа апаар улус.

Василий Савыровичиниң хөй-ниитиге ажыктыг база бир буянныг ажылы — буддизмниң өөредиглерин тыва дылче очулдурар ажылга киржип чорууру. 90 чылдарның төнчүзүнде «Ринчен Санпо» деп очулдурукчулар бөлүүнге ол идепкейлиг киришкен. 1998 чылда У.А. Донгак-биле кады Б.Дондоковтуң орус дылче очулдурганы чалбарыгларны тыва дылче очулдургаш, «Хүн бүрүде даян кылырының чалбарыглары» деп ат-биле парлап үндүргеннер. Василий Савырович боду ол чалбарыгларны тода, өткүт үнү-биле чүдүкчүлер мурнунга номчуп, ол өөредигниң буянын чон аразынга нептередир ажылга үлүг-хуузун киирип чоруур. Ол дээрге анаа-ла даандырган хүлээлге эвес, а хандамырында сиңген, ук-ызыгуурундан келген ыдыктыг бүзүрелинден үнүп турары-биле үнелиг.

Чиңгине тыва кижиниң мөзүшынарын дөзеп-салгап алганы — ооң төрээн чуртундан, ук-ызыгуурундан үнген дизе, черле чазыг болбас боор.

В.С. Салчак Бай-Тайга кожууннуң Шуй сумузунга хуу амыдыралдыг өг-бүлениң 8 ажы-төлүнүң хеймер оглу боопп төрүттүнген.

Авазы Бопаш Наадын-Хөөевна Хертек ус-шевер, ооң дараазн хептери, чураан аптаралары Тываның национал музейинде шыгжаттынган. Ачазы Савыр Чамыяңович Салчак лама-башкы кижи чораан. Ол репрессияга таварышкаш, үр чылдарда хоругдалга чыдып чораанындан кадыы кошкааш, чанып келгеш, үр болбайн чок апарган. Василий ачазының талазындан ук-ызыгуурунуң 7 ада-салгалын билир ховар кижилерге хамаарлжыр: Көвүк-хам, Шуру-хам, Хураган-хам, Доскаар-хам, Хопуйлаң, Соспук, Савыр.

2001 чылда Бай-Тайгаже экспедиция үезинде солун ажыдыышкыннарны кылган бис. Коллегавыстың улуг өгбези Көвүк-хамның дугайында тоолчургу чугааларны бижиттивис. Адыг-оол Хертекович Самдан деп ызыгуурлуг хамны тып, эртемге хөй үнелиг материалдарны бижиттивис. Василийниң ачазы Савыр-Башкы дугайында ол хамдан төөгү чугааларны база бижиттивис. Василий бодунуң төк дүжүп төрүттүнген хеми Шуйга бисти чедиргеш, улуг чоргаарал-биле мынча дээни солун: «Бо хем мындыг ырлап чыдар дааш-шимээнниг болганындан ооң эриинге төрүттүнген улус алгыржып чугаалажыр болган. Ынчангаш мээң үнүм дыңзыг болганы ында. Тываның сураглыг композиторлары А.Б. Чыргал-оол, Д.К.-С. Хүреш-
оол Шуйнуң эриинге төрүттү[...]
оолдары болгаш дыыжы, [...]
жүмчү салым-чаяанныг бол[...]
ол-дур».

Василий Савырович аас [...]
гаалынга алызындан ынак бо[...]
нының бир кол чылдагааны —
хин-авазы Тывага ады алг[...]
тоолчу, тудугжу Бичен Наад[...]
Хөөевна Салчак болганы.

Бодунуң төрүттүнгенинге [...]
авазының буянын Василий мын[...]
чугаалаар кижи: «1960 чыл[...]
декабрь 13-түң дүнезинде авам[...]
эъди аараан. Төрүттүнерде де[...]
үнгеш, бут ылдыртынгаш, ду[...]
гар чеде берген кижини ол то[...]
тудугжу-ие суйбап тургаш, ч[...]
дип каан».

Бичен Салчак бичиизинде [...]
зинден чарылгаш, ийлей бээр [...]
кан. 17 харлыында быжар-дум[...]
таварышкаш, ийи караа көрбе[...]
берген. Согур, ядыы карачал[...]
түрегделин эдилезе-даа, т[...]
соруу сынмаан, хөлчок баш[...]
уругларга ынак тоолчу болган. [...]
репертуарындан 36 улуг-б[...]
тоолдарны эртемденнер биж[...]
2011 чылда ол буянныг тоолч[...]
100 харлаар.

Василий Савыровичиниң 2 [...]
зы, 5 угбазының аразындан [...]
дуунда эмчилер үнген. Эң-не[...]
раглыг угбазы Бакмаа Салчак[...]
— педиатр-эмчи, хөй-ниитижи-[...]
дист.

Юбилярывыс бодунуң ту[...]
өг-бүлезинде база быжыг че[...]
гииш, кады чурттаан эжи Наде[...]
Тирааевна — акушер-гинеколог, [...]
оглунуң улуу Шолбан Москва [...]
лазында шериг хүлээлгезин [...]
тирип турар, ортун оглу Долаа[...]
Россияның шыдыраа спорту[...]
мастеринге кандидат, Москв[...]
шыдыраның дээди сургуул[...]
өөренип турар, бичии оглу Ор[...]
— 10-гу классчы, Шолбанның ог[...]
Аюш 3 харлыг.

50 арттың кырында үнүп келге[...]
коллегавыстың мурнунда сорул[...]
лары улуг: оолдарын бут кыры[...]
тургузары, бажың тудуп алыры[...]
өг-бүлезинге, төрел аймаанга бы[...]
жыг чөленгииш болуру... Эрте[...]
оруунда кол сорулгалары — С.Б[...]
Пюрбю дугайында ажылын доо[...]
зуп, чырыкче үндүрүп алыры, тыва[...]
чогаалдың төөгүзүн бижиир ажыл[...]
га үлүүн киирери, чаа салгалды[...]
эртем ажылдакчыларын шили[...]
тып, оларга дузалажыры.

Василий Савыровичиге юбиле[...]
йин таварыштыр ТГШИ-ниң бү[...]
коллективиниң өмүнээзинден к[...]
байырны чедирбишаан, кадык[...]
шылды, аас-кежикти ам-даа бык[...]
соруктуг, бедик хей-аъттыг ажы[...]
даарын күзедим.

Зоя САМДАН,

ТГШИ-ниң башкарыкчы эрте[...] ажылдакчызы, филология эрте[...]миниң кандидады.

Спорт • Спорт • Спорт • Спорт • Спорт • Спорт

ШЫЫРАК КӨРГҮЗҮГЛЕРИ ДЭЭШ ЭКИ ШАҢНААР

Бистиң республикага чоок-кавы регионнар боттарының шыырак спортчуларын дээди спортчу ареналарга эки көргүзүглери дээш хөй түңнүг акша-хөреңги база өске-даа материалдыг шаңналдар-биле деткиир аргаларны мурнунда чылдарда-ла көрүп каан турган. Делегейниң ареналарынга Россияның спортчу адын чедиишкинниг камгалап чоруур шыырак спортчуларлыг Тывага хамаарыштыр бо айтырыг бо ылдан эгелээш өскерлип эгелээн.

Шынап-ла, 2011 чылдан бээр сияның чемпионадындан куду деңнелдиг улуг маргылдаалар-едиишкиннерлиг болган тыва тчуларга республика бюдже-ден хөй түңнүг акша шаңнал-ы тыпсып эгелээр. Спортчу-ың шылгараңгай чедиишкинне-е материалдыг шаңнал акша-ларны 2011 чылдың бюджединде көрген. Шак ындыг дүрүмнү Тыва Республиканың Чазаа каш хонук бурунгаар хүлээп алган.

Республиканың спортчу удур-тукчуларының санап турары-биле алырга, шаңнал акшалар маргыл-дааның эрге-байдалындан болгаш аңаа спортчунуң ээлээн черинден хамааржыр. Эң хөй шаңнал акша-ларны спорттуң олимпийжи, пара-лимпийжи, сурдолимпийжи болгаш элээдилер олимпиадазының хевир-леринге көрген. Чижээ, Олимпий оюннарынга тиилээн спортчуга — 500 муң рубльди, мөңгүн медальды чаалап алырга — 400 муң рубльди, а хүлер медальдыг болурга 300 муң рубльди республиканың мурнундан немелде шаңнал кылдыр тыпсыр. Оон аңгыда чурттуң олимпийжи чыынды командазынга киржилгези дээш 50 муң рубльди тыпсыры көрдүнген. Паралимпийжи, сурд-олимпийжи болгаш элээдилер олимпиадазының шаңналдыг чер-лериниң эдилекчилеринге база шак-ла ындыг түңнүг шаңнал акша-ларны көөр.

Делегей чемпионаттарының шаңналдыг черлериниң эдилекчи-лери тус-тузунда 200, 150 болгаш 100 муң рубль шаңналдарны алыр.

Европа чемпионадынга бирги, ийиги азы үшкү черни ээлээни дээш спортчуга тус-тузунда 100, 50 бол-гаш 30 муң рубльди көрген.

Россияның чемпионадынга тии-лелгези дээш 30 муң рубльди тып-сыр. Ийиги болгаш үшкү черлерни алган спортчуларга тус-тузунда 20 болгаш 10 муң рубльди шаңнал кылдыр тыпсыр.

Европаның бирги чери дээш маргылдаага тиилекчи болган спортчуга — 70 муң рубльди, ийиги чер дээш — 40 муң, а үшкү чер дээш 20 муң рубльди шаңнаары көрдүн-ген. Делегейниң бирги чери дээш маргылдааларга тиилелгези дээш республиканың элээди спортчула-рынга 100 муң рубльди, мөңгүн ме-далы дээш 50 муң рубльди база хү-лер медалы дээш 30 муң рубльди тыпсыр.

Олимпийжи хевирлерге чыл дургузунда дээди көргүзүглерлиг болган спортчуларны белеткээн тренерлерге база-ла ооң кижизит-тирикчилеринге ышкаш, шыырак түңнүг шаңнал акшаларны тыпсы-рын дүрүмде көрген.

Шаңнал төлевирлерни тыпсы-рының дугайында шиитпирни Тыва Республиканың Чазааның Даргазы чыл санында Тыва Республиканың Аныяктар политиказының болгаш спорт яамызының киргени чагыг-лар-биле шаңнаар.

Бистиң корр.

Тыва хүреш

АЙ САНЫНДА ЭРТТИРЕР АПААР

Сөөлгү айларда солун тыва хүреш маргылдаалары Кызыл хоорайга удаа-дараа эртип турар апарган. Ооң ылдагааны — тыва хүрешти анаа-ла ужур эдертип рттирери эвес, а 2011 чылда бистиң республикага ыылдырар моол дылдыг көшкүн чоннарның бүгү-елегей чергелиг шуулганының хүреш маргылдаазын рттирерининге белеткел болур. Ооң кадында тыва өгелер боттарын доктаамал бедик спортчу деңнелге удурынга ай санында эрттирип турар апаар хүреш аргылдаалары черле артык эвес деп, специалистер анап турар.

ырак, ынчалза-даа хүндүлүг ат чок мөгелер хүрежи

Чижээ, чоокта чаа Кызылда омобилист» хүреш залынга хүрешке хүндүлүг «Начын» ш «Арзылаң» деп ат чок, ын-даа амгы үеде кончуг шыы-еп санадыр мөгелерниң ара-маргылдаа болуп эрткен. Бо хүрештиң дугайында бижиир де ону эрттирген спортчу хамаарыштыр каш сөстен йн.

«Автомобилист» спорт залы бликаның олимпийжи курла-рының бичии болгаш элээди арының спорт школазынга ржыр. Үш хире чыл бурун-аңаа спорт школазының бут үнүң салбырының оолдары кенип турган. Кажан Тываның ы аттыг стадион ажыттына е, бичии футболистерни ол онга быжыглаан соонда, омобилист» спортзалды ук аның хостуг хүреш салбы-н эргезинге дамчыдып берген. игы үеде ол залда чүгле хос-үрештиң чажыттарын өзүп салгалдың оолдарынга өөре-урар эвес, а ооң ханаларында хүрештиң болгаш республи-база бир улуг нептерелди сумо хүрештиң улуг-бичии ери база тускай шактарлыг кенип турар. Чижээ, тыва хү-ң шыырак дээн мөгелериниң ндан Амир Монгуш, Андрей к болгаш Эрес Кара-Сал кыларны база өскелерни-даа болур. Сумо хүрешке колдуу а ол-ла мөгелер ында белет-турар.

реш залынче кирип келирге-у хүрештерниң барык бүгү лериниң чараш фото-чурук-плакаттар-биле шинчи киир каастааны көстүп келир. Кол улуг залдың ханаларында база хүреш-терниң хевирлерин, улуг тыва мө-гелерни тырттырган улуг фото-чуруктарын плакаттар кылдыр элбээ-биле аскан.

Ат чок шыырак, аныяк 64 мөге аразынга хүрешти чарлаарга, ниитизи-биле 94 мөге киришкен. Бо сан-чурагайлар ол эрткен тыва хүреш маргылдаазының мөгелер болгаш көрүкчүлер аразынга кайы хире улуг сонуургалды болдур-ганын демдеглеп турар.

Баштай маңаа бо маргылдааны республиканың олимпийжи курла-вырларының бичии болгаш элээди ургуларының спорт школазының хостуг хүрешке тренер-башкылары: Айдаш Самдан, Буян Бүрбүжүк база Айдыс Куулар оларның эге-лээшкини-биле эрттиргенин тускай демдеглеп каары чугула. Бо аныяк тренерлер мындыг солун маргыл-дааны эрттирерин мурнунда чыл-дарда-ла аразында чугаалажып турган чүве-дир. Олар маргылдаа-ны организастап эрттирериниң талазы-биле хамык-ла чарыгдалда-рын база боттарынга алган. Харын-даа таныыр, билир шору шыырак сайгарлыкчылары тренер-башкы-ларның эки эгелээшкинин деткип, материалдыг дузаны көргүскен.

Ол маргылдааның өске тыва хү-реш маргылдааларындан онзала-ныр турар чүүлдери-ле хөй болган. Бирээде, кол негелдези—аңаа тыва хүрешке хүндүлүг ат чок шыырак мөгелер киришкенин үстүнде дем-дегледивис. Ийиде, салыглар чым-чак хевис кырынга эвес, а оон ка-дыг коврлин шывыг кырынга эрткен.

Үште, тыва хүрешке болгаш хүндүлүг ат-сыптыг мөгелерге хүн-дүткелди илередири база көрүк-чүлер ортузунга тыва хүрешти улам суртаалдаары-биле амгы үеде бар Тыва Республиканың Арзылаң мөгези аттыг 14 улуг мөгени мар-гылдааның дөрүнче аңгы чалаан. Олар маргылдаа эгелээрге, байыр-лыг ажыдыышкын соонда, мөге-лерниң аттарын адап, көрүкчүлерге таныштырып турда, Тыва Респуб-ликаның күрүне тугун бир долган-дыр кылаштааш, тускай аңгылаан олуттарга саадапканнар. Ол-ла байдалга байырлыг аянны Тываның национал оркестриниң хөгжүмчүле-риниң оюну киирип турган. Тыва чоннуң ынак артистери Андрей Монгуштуң, Игорь Көшкендейниң, Мерген Куударның дээш, өскелер-ниң-даа ыры-шоору ол эрткен тыва хүреш маргылдаазын дыка-ла каастаан, аян-шинчи киирген.

Дараазында мындыг маргыл-дааны база эрттирер бис. Чүгле бо эрткен хүрештиң улуг чарыгдал-дарын бистер боттарывыска алган болганывыс-биле ээлчеглиг хүреш кажан эртери амдыызында тодар-гай доктааттынмаан. Ол маргыл-даага чүгле ат чок мөгелерни эвес, а Арзылаң мөгелерни база кии-риштирер сорулга салдынган. Харын-даа Моолдан аймак чергелиг шыырак мөге аттарлыг оолдарны чалаар бис. Тыва хүрешти улам сайзырадыр дизе, мындыг маргыл-дааларга чаа-чаа чүүлдерни, дүрүм-нерни шенеп ажыглаар апаар. Чүгле ынчан бурунгаар базым турар — деп, ук школаның тренер-баш-кызы Айдаш Самдан маргылдаа соонда чугаалады.

Ат чок мөгелерниң бо хүре-жиниң өске мындыг маргылдаа-лардан база бир онзаланып турар талазы — ону хевистиң дөрт азыында олуруп турар шииткекчи-лерлиг кылдыр эрттиргени болур. Олар удаа-дараа эртип турар салыглар үезинде окташкан мөге-лер аразынга кандыг-бир маргыш-тыг байдал тургустунуп келирге, боттарының шиитпирин илередир. Хөй үнну алган бадылаашкын — түңнел шиитпир болур.

— Бо маргылдааны чаңчылчаан тыва хүрештен элээн ылгалдыг кылдыр эрттирген чылдагааныывыс — аңаа национал тыва хүрештиң дүрүмнеринче кирбейн турар чамдык чаа чүүлдерни шенээри болган. Маргылдааның киржикчи-лериниң бодалдары-биле алырга, олар мөгелерге тааржып турар.

— Мындыг маргылдааны эрт-тирип турары солун-дур. Ол дээрге улуг мөгелерге хүндүткелди көрүк-чүлер аразынга, аныяк салгалга кижизидип, а аныяк, шыырак мөге-лерге арга-дуржулганы, бурунгаар чүткүлдү оттуруп, оларның хей-аъдын бедидип турар. Амгы үеде республикада чыл дургузунда эрттирип турар — Тиилелге хүнүн-ге, Наадымга азы Шагаага турас-кааткан улуг маргылдаалар эвээш болуп турар. Мөге кижи хөй хүре-жирге арга-дуржулгазы улгадыр. Ынчангаш чаа-чаа чүүлдерни шенеп ажыглап турар мындыг маргылдаа-ларны күрүне чергелиг кылдыр эрттирери күзенчиг — деп, Тыва Республиканың Арзылаң мөгези Амир Монгуш бодунуң бодалын меңээ илеретти.

Бо солун, өске маргылдаа-лардан онзаланып турар бир дугаар хүрешке республиканың эң шыырак аныяк мөгелериниң бирээзи Александр Хуурак (Сүт-Хөл кожуун чурттуг) шүүлген. Барыын-Хемчик кожуун уктуг Меңги Ооржак үжүүр-лешкен. Үшкү-дөрткү черлерни Сайдаш Монгуш биле Найдан Оор-жак үлешкеннер. Буга өдээнге кончуг дээри ышкаш, бо оолдарның барык дөгерези «Автомобилист» хүреш залында белеткенип турар.

Маргылдааның организакчыла-ры хүрешке эки хүрешкен мөгелер-ге база тускай шаңналдарны ты-выскан.

«Сүбедейниң» 3 харлааныга тураскааткан

Тыва хүрешти моон соңгаар ай санында эрттирип турар деп шиит-пир хүлээп алдынгандан бээр үр-даа үе эртпээн. Ынчалза-даа ооң амыдыралда боттандырылгазы эгелээн деп быжыы-биле ам түңнеп чугаалап болур.

Ноябрь 11-де Кызылда «Сүбе-дей» спортзалдың 3 чылдаанынга тураскааткан тыва хүреш маргыл-даазы болуп эрткен. Аңаа кириш-кен 64 шыырак дээн мөгелерниң аразында «начыннар», «арзылаң-нар» хөй болган. Бо маргылдаага Тыва Республиканың Арзылаң мөгези Сайын-Белек Түлүш (Тес-Хем кожуун) шыырак белеткелдиин бадыткап шүүлгеш, 30 муң рубльди шаңнал кылдыр алган.

Удавас Чаа чыл байырлалы. Аңаа тураскааткан тыва хүреш маргылдаазы база Кызылга эртер. Ооң соонда саадавайн Шагаа байырлалы келир. Ынчан база улуг тыва хүреш эртерин аарыкчылар шагда-ла ыяк билир апарган...

Дун-оол ШУЛУУНАЙ.

Чуруктарны архивтен алган.

Чогаалчы болгаш үе

«70 ХАРЛАЙ БЕРДИМ БЕ, КАЙ?»

Декабрь 9-та Улусчу чогаадылга бажыңынга Тываның Улустуң чогаалчызы Черлиг-оол Кууларның 70 харлаанынга тураскааткан байырлал болуп эрткен. Аңаа чыылган хөй чон чогаалчыга байыр чедирип, артистерниң солун концертин көрүп дыштанган.

ТР-ниң Чазааның Даргазының оралакчызы А.П.Дамба-Хуурак байыр чедирип тур.

Сценада чогаалчының ханы бодалга алыскан орар улуг чуруун азып каан. Ында «70 харлай бердим бе, кай?» деп сөстерни бижээн. Шүлүк, тоожу бижип чорааш, чогаалчы 70 хар чеде бергенин безин эскербээни ол боор. Черлиг-оол Чашкынмаевич – Тываның чогаалчыларының ийиги салгалының төлээзи. 70 харлаанының бүдүүзүнде ол ам база бир чаа номну чырыкче үндүрүп алган. Келген аалчыларынга чаа номун белекке сөңнеп турду.

Кежээни Тыва Республиканың уран чүүлүнүң алдарлыг ажылдакчызы А.С.Серен башкарыкчылап эрттирген. ТР-ниң Чазааның Даргазының өмүнээзинден 70 харлаан чогаалчыга ТР-ниң Чазааның Даргазының оралакчызы А.П.Дамба-Хуурак байыр чедиргеш, ооң чогаадыкчы ажыл-ижинге бедик үнелелди берип, суй белекти сөңнээш, моон соңгаар-даа ханы утка-шынарлыг, амыдыралчы чогаалдарны бижип, чонун өөртүп чоруурун күзээн. Оон аңгыда келир чылын Тываның 90 чылы улуг байырлал келирин дыңнатпышаан, ону байырлап эрттиреринге хамаарыштыр санал-оналдарны ТР-ниң Чазаанга киирип болурун чугаалады.

Тыва чогаалчыларның өмүнээзинден чогаалчы Маадыр-оол Ховалыг, Мария Хадаханэ коллегазынга байыр чедирген. Тываның көскү күрүне ажылдакчылары Д.К-Х.Ооржак, А.К.Канзай олар база юбилярга чылыг-чымчак сөстери-биле байыр чедирген.

ТР-ниң культура сайыды В.О.Донгак байыр чедирип чүве чугаалааш, сайыттап эгелээни эртен-не бир дугаарында Черлиг-оол Чашкынмаевич байыр чедирип кабинединге кирип келгенин сактып чугаалады. Тыва чогаалга, Тываның Чогаалчылар эвилелинге, ном үндүрүлгезинге хамаарыштыр чугаалашканнар. Чогаалчылар эви... ге яамының үндүрүп берип... акшазы чүгле 1,5 ном үндүре... ле өй болуп турарын ол... чугаалап, ону черле өстүре... кичээнгей салырын чагаан... соонда чылда 1 млн.30... рубльди чогаал парлаарынга... лаан. Ч.Ч.Куулар чүгле б... номун үндүрүп алырын бод... руур эвес, а эш-өөрү, коллег... дээш сагыш аарып чоруур... чогаалчыларның чевег-хөөр... көрүштүг турзун дээш к... сагыжы аарып чоруур. Юбил... 2 улуг номун парладып үнд... Бүгү библиотекаларже тарад... турарын сайыт чугаалады.

Литература критиги М.А.Хадаханэ.

Тыва Композиторларның... дыкчы эвилелиниң мурнунда... таш өг-бүлезиниң өмүнээз... Амур Хоюгбан байыр чед... Ч.Ч.Кууларның сөзүнге бижэ... ырызын ырлап берди. Ул... композиторлар Данзын К... оол, Батый Кенеш, Ана... Монгуш, Борис Чамбыт олар... чедирген.

Национал школаны хөгж... ниң институдунуң төлээзи, ... ден А.С.Шаалы, ТГШИ-ниң л... тура секторунуң эргелекчиз... Донгак, Национал музейни... эртем ажылдакчызы Ш.Х.М... болгаш өскелер-даа юбиляр... йыр чедиргеш, Ч.Ч.Кууларны... гаал ажылынга бедик үне... берген.

Кежээни ат-сураглыг ар... ривис Люндуп Солун-оол, ... Куулар, Надежда Наксыл, Б... оол Салчак, «Саян» ансамб... хоочуннары улам каастаан.

Байырлыг кежээниң аалчылары.

Светлана ДАЧЫН-...

Ай-кыс МАСПЫК-ОО... тырттырган чуруктары.

Серемчиде хорамча чок

АЙЫЫЛ БОЛДУРБАЗЫ-БИЛЕ

2010 чылдың эгезинден декабрь 14-ке чедир республиканың девискээринге ниитизи-биле 440 өрт бүрүткеттинген. Материалдыг когарал 1 млн. рубльден оранчок көвүдээн. Өрттерге 9 кижи амы-тынындан чарылган, оларның 8-зи эзирик байдалга тургаш, чок болганы илерээн, 21 кижи янзы-бүрү кемдээшкиннерни алган. Өрттерниң хөй кезии чуртталга оран-савазынга болгулаан.

Чаа-чыл байырлалдарының үезинде өрт айыылын болдурбас сорулга-биле өртке удур Федералдыг албан чери республиканың девискээринге баш удур хемчеглер алыр «Шиви» деп операцияны декабрь 15-тен чарлаан.

Байырлалдар үезинде өртке удур дараазында дүрүмнерни сагыырын утпаңар:

– шивини дөрт-адыр ыяшка быжыглап, азы доскаар иштинге, элезинниг кочалга тургускаш, ханадан болгаш дээвирден бир метр ырак черге, улустуң үнер-кирериңге шаптыктавазын бодап,. делгем өрээлдерге каастап тургузар;

– электрилиг гирляндаларның чүгле тускай заводка кылганнарын ажыглаар;

– шивини одалга суугуларындан болгаш чылыдар электри херекселдерден ырадыр тургузар;

– шивини дүрген кыва бээр: саазын, хөвең, марлядан кылып каан ойнаарактар-биле кааставас, оларның чүгле отка удур тускай бүдүмел-биле сиңирип каан-нарын ажыглаар;

– массалыг байырлалдар эрттирер залдарга чырыкты долузу-биле өжүрбес база химиктиг бүдүмелдер холуп каан чазылдырар ойнаарактарны шиви өрттени бербези-биле ажыглавас;

– байырлал эрттирерде баштайгы өрт өжүрер херекселдерни (суглуг доскаар, элезинниг хааржак, хүүрек) баш удур белеткеп алыр.

Чойганай САНЧЫТ,
«Өртке удур Федералдыг албанның ТР талазы-биле №1 салбырының» КА-ның өрттерге удур хемчеглер талазы-биле улуг инспектору.

Эки медээ

ТЕРГИИН ТРЕНЕР-БАШКЫ

ТР-ниң Күш-культура болгаш спорт агентилелинде бактаап турар бичии уругларның болгаш элээдилерниң спорт школазы "2010 чылдың эң тергиин тренер-башкызы" деп конкурсту түңнээн.

Негелде езугаар бо конкурска тренер-башкының чүгле спортчу чедиишкиннерин эвес, а хөй-ниитичизин база өөренип көөр турган. Комиссия шыңгыы шилилгени кылгаш, тергииннерни илереткен. Россияда Башкылар чылынга тураскааткан спортчу конкурска бирги черни Россияның делегей чергелиг спорт мастери, бокска делегейниң болгаш Европаның хүлер медальдарының эдилекчизи, улуг тренер-башкы Саян Санчат алган. Ол башкы-чемпион 20 муң рубль-биле шаңнаткан. Ийиги черде — ча адар талазы-биле ССРЭ-ниң спорт мастери, улуг тренер-башкы Чечен Саржат-оол болган. Ол 10 муң рубль шаңналды алган. Үшкү черде хостуг хүреш талазы-биле Россияның спорт мастери, улуг тренер-башкы Евгений Семиз-оол болган. Ооң шаңналы – 5 муң рубль. Спорт школазы келир 2011 чылда бо конкурсту база уламчылаар деп шиитпирлээн.

Бистиң корр.

ДЫҢНАДЫГ

Тес-Хем кожуун чагыргазының муниципалдыг өнчү болгаш чер харылзааларының талазы-биле килдизинче Россия Федерациязының хамаатызы **Шолбан Тумбараевич ОЮНДАН** көдээ ажыл-агыйның мал ажылынга көрдүнген черлеринден Тыва Республика, Тес-Хем кожуун, Белдир-Арыг суур, «Сайгын» деп черде нийти шөлү 100 га чер участогун 45 чыл дургузунда арендага бээрин дилээн билдириишкин кирген.

Күштүг болуп турар хоойлужудулга езугаар бо дыңнадыгны парлаан хүнден эгелеп 30 хонук дургузунда Тес-Хем кожуун чагыргазының муниципалдыг өнчү болгаш чер харылзааларының талазы-биле килдизи бижимел билдириишкиннерни болгаш бо билдириишкинге удурланыышкыннарны хүлээп алыр.

*Бай-Тайга кожууннуң Кара-Хөл сум... чурттап чораан ынак ававыс, кырган-а... **Мария Папалаевна БАЙДЫЫНЫҢ** чырык ... тураскааттым.*

ЫНАК АВАМГА

Ажы-төлүң аразынга амыр-дыштыг
Аккыр малың малдап чордуң, ынак авай.
Кадыр даглар кырлап турда, чүреккириң,
Кымдан артык кашпагайың кайгамчык чоп.
Аныяк-ла назыныңда бистен чарлып,
Аарышкылыг чүрек согуу болдуң, авай!
Арат-чонуң таакпы сунуп, чедип кээрге,
Аңаа ам-даа бүзүревес чордум, авай.
Дүнелерде дүжей бээр мен, эргим авай,
Хевир-сының, шырай-арның көстүп келир.
«Кандыг чор сен, кызым?» диген уян үнүң
Кыңгырт кылдыр дыңналыр-дыр, эргим авай.
«Авай, авай, мана!»—дээштиң, холум сунуп,
Алгым-биле оттуп келир чордум, авай.
Кызымайлап, эргеледир хоюг үнүң
Кезээ шагда чаңгы болуп артып калды.
Алды кызың, уйнуктарың, күдээлериң,
Аалга сыңмас улуг-биче төрел чонуң
Амга чедир сени чоктап, сагыш аарып,
Аарышкылыг согуг ужун эттинмээн-даа.
Өртемчейге өлүм деп сөс турбаан болза,
Өөрүшкүлүг авам караа чылыг оргай.
Өйүп келир шак ол үе, шак ол бодал
Өзү-баарым сагып, ыстап, оя чип кээр.

Уруу Чинчи Байд...

Бистиң эргим, хүндүлүг даайывыс, хөй ажы-төл... адазы

Начын-оол Петрович
КҮДЕРНИҢ

хенертен мөчээни-биле ооң авазынга, өөнүң иштин... ажы-төлүнге, дөргүл-төрелдеринге ханы кажыыда... илередип тур бис.

Монгуштарның, Бадарчыларн...
Бады-Хөөлерниң өг-бүлезинде...

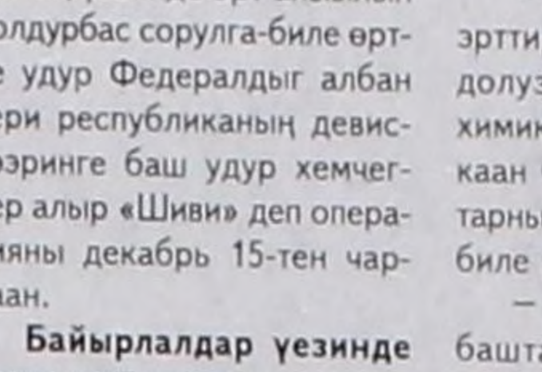

ШЫН Индекс 667000. Кызыл хоорай, Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редакторнуң хүлээлгезин күүседип турар В.О.КУУЛАР.

РЕДАКЦИЯНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор–2-01-35, редакторнуң оралакчызы – 2-19-87, тел: факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия – 2-17-91. e-mail:shyntuva@mail.ru

КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис–2-18-10, культура, өөредилге – 2-03-88, чагаа – 2-17-09, көдээ ажыл-агый – 2-17-09 очулга – 2-03-87, үлетпүр – 2-40-77.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.

Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 3 ама.

Тираж 7830. Чагыг 152. Номерни парлалгаже дужааганы: график езугаар – 21.00, херек кырында – 20.00.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810900000010000 ОАО НКО "Тувакреди..." Кызыл ИНН–1701008465; корр сч 30101810700000000740 БИК 049304...

Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш масса... коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортаакы Сибир... регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 2004 чылдың май 14-те эде бүрүткээн.

Херечилелдиң дугаары – ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.

ТР-ниң «Тываполиграф» ААН-ге парлаан. (Кызыл, Щетинкин-Кравченко, ...

Солунда парлаттынган материалдарның авторларының бодалд... редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттынган саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадыгларны дээш авторлар боттары харыылаар.